

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ Α' • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 212 • ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2007 • ΚΙΣΛΕΒ- ΤΕΒΕΤ 5768

Θρησκεία και ενότητα

Του Καθηγητή ΜΑΡΙΟΥ ΜΠΕΓΖΟΥ

Η ΠΙΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ που αποδίδει το νόημα της θρησκείας είναι η ενότητα. Θρησκεία είναι η σχέση του ανθρώπου με το θείο, ένας τρόπος αναφοράς του ανθρώπινου στο θεϊκό στοιχείο της πραγματικότητας.

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΛΕΞΗ RELIGIO δηλώνει σύνδεση, δεσμό, ένωση (relegere, religare) και ο ελληνικός όρος «θρησκεία» παραπέμπει στο «θρώσκω» συνδηλώνοντας τη φορά προς τα άνω, την αναφορά, τη σχέση.

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ είναι συνώνυμο της ενότητας. Σχετίζει θείο και ανθρώπινο, ενώνει άνθρωπο και συνάνθρωπο, ενώνει το υλικό και το πνευματικό, ενίζει την ψυχή με το σώμα, αναφέρει το ορατό στο αόρατο. Η ενότητα ως η κατ' εξοχήν κεντρική ιδέα της θρησκείας ενέχει μια διττή συνέπεια, θετική και αρνητική.

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ έχει το θετικό προσόν να δίνει νόημα στη ζωή του ατόμου, να το ενσωματώνει στην κοινότητα των ομοδόξων και να το συσσωματώνει σε μια μείζονα συνάφεια. Ο άνθρωπος λυτρώνεται από τη μοναξιά και την απομόνωση και απελευθερώνεται από την αλλοτρίωση και την αποξένωση. Από την ενότητα εκπηγάζουν οι σημασίες των πραγμάτων, προτιμήσεις σε αξίες ζωής, ιεραρχήσεις στις ανάγκες του βίου, κοσμοεικόνες και βιοθεωρίες.

Η ΕΝΟΤΗΤΑ ως σπονδυλική στήλη της θρησκείας εμβιώνεται σε δύο άξονες, έναν οριζόντιο μέσα στον χώρο κι έναν άλλον, κατακόρυφο μέσα στον χρόνο. Η ενότητα στον χώρο συνιστά την κοινότητα. Κάθε θρησκεία συγκροτεί κοινότητα πιστών (εβραϊκή «συναγωγή», χριστιανική «εκκλησία», ισλαμική «ούμα», βουδιστική «σάνγκα» κ.ά.) που επιτελεί τη λειτουργία («λειτουργία» - λαού έργο) και ερμηνεύει ιερά

κείμενα (Εβραϊκή Βίβλος, χριστιανική Αγία Γραφή, ισλαμικό Κοράνι κ.λπ.). Κοινωνικότητα, συλλογικότητα, ομαδικότητα, ίσως ακόμα σε μερικές περιπτώσεις και μαζικότητα αποτελούν αναφαίρετα στοιχεία κάθε θρησκείας ως απόρροια της οριζόντιας ενότητας μέσα στον χώρο.

Η ΚΑΤΑΚΟΡΥΦΗ ΕΝΟΤΗΤΑ μέσα στον χρόνο είναι η παράδοση. Κάθε θρησκεία έχει παράδοση, δηλαδή σώμα ερμηνειών των ιερών κειμένων της με βιογραφίες του ιδρυτή της και καταγραφή της διδασχής του. Η θρησκεία είναι αναπόσπαστα και αναπόφευκτα δεμένη με την παράδοση εξαιτίας της ενότητας ως συνοχής μέσα στον χρόνο. Η τήρηση της παράδοσης και η συντήρηση προσιδιάζουν στη θρησκεία πιο πολύ από ό,τι ο νεωτερισμός, η καινοτομία, η ριζοσπαστικότητα. Η ανανέωση παραμένει αίτημα που βρίσκει αντιστάσεις στην παράδοση. Έτσι, γεννιέται η πόλωση συντηρητισμού - φιλελευθερισμού.

Η ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΟΨΗ ΤΗΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ ως θεμελιακής αρχής κάθε θρησκείας συνίσταται στην κλειστότητα που συνοδεύει την παράδοση και την κοινότητα. Η ενότητα στον χώρο (κοινότητα) επιβάλλει διχασμούς (πιστοί-άπιστοι, περιούσιος λαός-έθνη), προβλέπει απαγορεύσεις (εντολές, νόμος, «ου», «μη», «πρέπει» κ.λπ.) και αγνοεί το δικαίωμα στην αλλαξοπιστία. Κάθε ενότητα, θρησκευτική ή όχι, συνεπάγεται κλειστότητα.

Η ΠΑΡΑΔΟΣΗ χάρη στην κλειστότητα διασφαλίζει τη συνέχεια και τη συνέπεια, δηλαδή χορηγεί ταυτότητα. Το ενιαίο διατηρείται σαν κλειστό σώμα. Εάν γίνει ανοιχτό σύστημα, τότε διακινδυνεύει την ταυ-

► Συνέχεια στη σελίδα 18

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Εβραίοι σκλάβοι σε αρχαία αιγυπτιακή τοιχογραφία.

Αντισημιτισμός, νεοναζισμός και κοινωνικο-πολιτικές συστημικές κρίσεις

Του Καθηγητή Ι.Θ. MAZH

Ποιός αλήθεια πιστεύει στα σοβαρά σήμερα ότι ο κίνδυνος του Νεο-ναζισμού αποσοβήθηκε; Ποιός αλήθεια μπορεί να παραγνωρίσει την αναντίρρητη αλήθεια ότι οι κοινωνικές κρίσεις και η μείωση της αξιοπιστίας του αστικο-δημοκρατικού πολιτικού συστήματος δεν αποτελούν φαινόμενα συμβάλλοντα στην επώαση του «αυγού του φιδιού»; Ποιός δεν αντιλαμβάνεται πλέον ότι ο αναδυόμενος και ολοένα ισχυροποιούμενος ευρωπαϊκός ρατσισμός και αντισημιτισμός θα πλήξει ή πλήττει ήδη και τη χώρα μας; Ποιός αλήθεια πιστεύει ότι η ελληνική κοινωνία είναι προστατευμένη από ανάλογους κινδύνους; Δεν θα επιχειρηματολογήσω επ' αυτού. Μερικά πράγματα είναι ευδιάκριτα.

Άλλωστε μια σύντομη ιστορική αναφορά και η εκτενέστερη ανάλυσή της θα μας έπειθαν –όσο και θα μας εξέπλητταν– για το πόσο επικίνδυνες υπήρξαν οι πλάνες που οδήγησαν σημαντικά κινήματα και μεγάλες προσωπικότητες της ευρωπαϊκής πολιτικής ιστορίας να τροφοδοτήσουν με τις εκτιμήσεις και τον δημόσιο λόγο τους την επώαση του «αυγού του φιδιού».

Ιστορική προσέγγιση

Δύο ιστορικά γεγονότα, τα οποία συνέβησαν περί την λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και κατά τον Μεσοπόλεμο, επρόκειτο να συμβάλουν καταλυτικά στην ριζοσπαστικοποίηση του παραδοσιακά υφισταμένου εντός των χριστιανικών χωρών, εκδηλουμένου ή λανθάνοντος, «θρησκευτικού» *Αντι-Ιουδαϊσμού* και την μετάλλαξή του σε νεωτερικό, ιδεολογικοποιημένο ρατσισμό και συγκεκριμένα *Αντισημιτισμό*: η Οκτωβριανή Επανάσταση του 1917 και το Διεθνές Οικονομικό Κραχ των ετών 1929/31.

Ριζοσπαστικός αντισημιτισμός και η χιτλερική του μετεξέλιξη

Η μπολσεβίκικη αντι-κερενσική μετεξέγερση στην τσαρική Ρωσία και η συνακόλουθη, σύμφυτη με την μπολσεβική λογική, κατηγορηματική επιταγή της συλλογικής εξοντώσεως του «ταξικού εχθρού» ήλθε να «νομιμοποιήσει» ιδεολογικά, για πρώτη φορά μετά τρεις αιώνες (από την εποχή

της λήξεως των Θρησκευτικών Πολέμων της Ευρώπης, 1648), την *μαζική «στοχοποίηση»* και εξόντωση ευρυτάτων τμημάτων του πληθυσμού μιας χώρας αδιακρίτως, *μόνον και μόνον* εξ αιτίας της λεγομένης ταξικής καταγωγής τους, επειδή δηλαδή οι άνθρωποι αυτοί ανήκαν ή εθεωρούντο ότι ανήκαν στις ανώτερες ή ιθύνουσες κοινωνικές τάξεις (αριστοκρατία, αστική τάξη, Κλήρος κ.λπ.), πέραν δηλαδή και ασχέτως της όποιας *προσωπικής* ευθύνης ή ενοχής είχε ή δεν είχε το επί μέρους άτομο της εν λόγω κοινωνικής ομάδας.

Μοιραία παρενέργεια της εξελίξεως αυτής υπήρξε το γεγονός ότι σε ορισμένους *αντισημιτικούς* και *ρατσιστικούς* κύκλους της τότε γερμανικής κοινωνίας δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός μιας υποτιθέμενης «πολύ υψηλής» συμμετοχής μη ρωσικών (μεταξύ αυτών και εβραϊκών) στοιχείων σε καίριες θέσεις του Μπολσεβίκικου Κόμματος και της νέας επαναστατικής Κυβερνήσεως.

Και αυτό δεν αποτελούσε γνώρισμα μοναχά της ρατσιστικής γερμανικής σκέψης. Ο ίδιος ο Ούνιτσων

Τσώρτσλ, χαρακτηρισμένος από σφοδρό αντικομμουνιστικό πάθος και βρετανική αποικιοκρατική αλαζονεία και ασυνείδητα κληρονόμος του ευρωπαϊκού αντισημιτισμού υπέπεσε στο ίδιο λάθος γράφοντας:

«Δεν είναι νέα αυτή η κίνηση των Εβραίων. Από την εποχή του Σπαρτάκου *Weisshaupt* μέχρι εκείνη του *Karl Marx* και, μετέπειτα, μέχρι τον Τρότσκι (Ρωσία), τον Μπέλα Κουν (Ουγγαρία), την Ρόζα Λούξεμπουργκ (Γερμανία) και την Έμμα Γκόλντμαν (ΗΠΑ), ευρίσκεται εν εξελίξει αυτή η παγκόσμια συνωμοσία για την ανατροπή του πολιτισμού και την αναδιάρθρωση εκ βάθρων της κοινωνίας, με κίνητρο την ατέρμονα ανάπτυξη, τον φθόνο και την ανέφικτη ισότητα. Αυτή η κίνηση υπήρξε η κινητήρια δύναμη πίσω από κάθε ανατρεπτική κίνηση του 19^{ου} αιώνα, και τώρα αυτή η συμμορία ασυνήθων προσωπικοτήτων από τον υπόκοσμο των μεγάλων πόλεων της Ευρώπης και της Αμερικής άρπαξε τον Ρωσικό Λαό από τον λαϊμό και κατέστη πρακτικά ο ακαταμάχητος κύριος μιας τεράστιας αυτοκρατορίας».

Πρόκειται για κλασική περίπτωση θυματοποίησης του «αυτόχθονος λαού» τον οποίον «στραγγαλίζουν» μερικοί «περιθωριακοί εβραίοι διανοούμενοι» ως «αθώα και αφελή κορασίδα» όταν το ρωσικό έθνος αποτελούσε μέχρι τότε, και συνεχίζει να αποτελεί μέχρι σήμερα, μία από τις Μεγάλες Διεθνείς Δυνάμεις! Καμία αντίληψη για τις κρίσιμες ιστορικές φάσεις των οικονομικο-κοινωνικών μετεξελίξεων της διεθνούς κοινωνίας. Άλλωστε κάτι παρόμοιο θα ήταν ανεπίτρεπτα «μαρξιστικό» για τον Τσώρτσλ!

Επίσης, ο Thomas Mann έγραφε στο ημερολόγιό του, στις 2 Μαΐου 1919 τα εξής:

«Συζητήσαμε για το εάν είναι εφικτή ακόμη η διάσωση του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού, ή εάν η κερκασία ιδέα της εξοντώσεως θα επικρατήσει. Συζητήσαμε ακόμη και για τον τύπο του Ρώσου Εβραίου, του ηγέτη της παγκόσμιας κινήσεως, αυτού του εκρηκτικού μίγματος από ιουδαϊκό διανοούμενο ριζοσπαστισμό και σλαβική χριστιανική εσχατολογία. Ένας κόσμος ο οποίος διαθέτει ακόμη ένστικτο αυτοσυντηρήσεως πρέπει να προχωρήσει με κάθε δυνατή ενέργεια εναντίον αυτού του είδους ανθρώπου».

Αντίστοιχες απόψεις εκφράζονταν και από άλλους συγγραφείς, αρθρογράφους και πολιτικούς της Γερμανίας, της Αγγλίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, τους οποίους σήμερα θεωρούμε, κάπως επιπόλαια, «υπεράνω ρατσιστικών αντιλήψεων».

Εκείνο, ωστόσο, το οποίο προφανώς αγνόησαν ή αδυνατούσαν να αντιληφθούν οι εκφραστές του Ριζοσπαστικού Αντισημιτισμού χιτλερικού τύπου ήταν το γεγονός ότι, επί παραδείγματι, ο προαναφερθείς Τσώρτσλ, γράφοντας τα ανωτέρω, ουδόλως συμπεράνε ότι οι εν λόγω ανατρεπτικές τάσεις μιας ομάδας Εβραίων διανοουμένων ή πολιτικών ακτιβιστών εξηγούνταν ή ανάγονταν σε υποτιθέμενες «αναλλοίωτες φυλετικές ιδιότητες όλων αδιακρίτως των Εβραίων».

Διότι σε αυτήν την περίπτωση τί θα έπρεπε να σκεφθεί κανείς για τους Σλάβους Μπολσεβίκους! Γιατί από το μυαλό κανενός δεν πέρασε μέχρι σήμερα να καταγγείλει ως «επιβουλευομένους τον ευρωπαϊκό πολιτισμό» πρωτίστως τους Ρώσους;

Απεναντίας. Οι Ρώσοι, αν και κυρίαρχη εθνοτική ομάδα στη χώρα τους, εξελήφθησαν ως παραπλανημένα «θύματα» του «φυλετικής κατώτερου Εβραίου», κάτι το οποίο από μόνο του θα έπρεπε να δημιουργήσει ερωτηματικά με την εγγενή του λογική αντίφαση.

Επίσης, στη γηραιά ήπειρο, την ίδια περίπου εποχή ένας Γερμανός ρατσιστής και αντισημίτης ψευτοδιανοούμενος, καταγόμενος από τις Βαλτικές Χώρες της -εν τω μεταξύ- σοβιετικής Ρωσίας, ο Alfred Rosenberg, έγραφε σε κείμενό του υπό τον τίτλο «*Λανούκλα στην Ρωσία*» ότι, η πτώση της εθνικής ρωσικής διανόησης και της αστικής τάξεως οφειλόταν στην «προσχεδιασμένη εξόντωση της ρωσικής κουλτούρας από φυλετικής ξένα στοιχεία και συγκεκριμένα από τους Εβραίους». Για τον Rosenberg και τον κύκλο του περί τον μυστικιστή, εσωτεριστή ποιητή «Meister» Dietrich Eckhardt ήταν δεδομένη η ερμηνεία των γεγονότων στην Ρωσία: «*Το εβραϊκό στοιχείο εξόντωσε τη διανόηση και την αστική ελίτ της Τσαρικής Αυτοκρατορίας, αποτελούμενη είτε από Ρώσους είτε από Γερμανούς της Βαλτικής, για να επιβληθεί εν συνεχεία στη θέση των εξοντωθέντων*»! Επρόκειτο, κατά την αντίληψη του Rosenberg, για μία «νέα προέλαση του πνεύματος της Πρόσω Ασίας εναντίον της Ευρώπης», αυτήν την φορά «*υπό τη μορφή των Εβραίων της Τσεκα*» (η διαβόητη για το όργιο αίματος που εξαπέλυσε η Μυστική Αστυνομία των Μπολσεβίκων). Περαιτέρω, η προέλαση αυτή «*δεν θα σταματούσε στη Ρωσία αλλά θα απειλούσε εν συνεχεία να καταστρέψει και τη Γερμανία*».

Παραληρηματικός λόγος! Κι όμως! Αυτό το, περιφρονητέο σήμερα από την εφησυχασμένη, καλοζωι-

σμένη και καλλιεργημένη δυτική αστική τάξη, παράληρημα, ήταν αρκετό για να αιματοκυλίσει την τότε Ευρώπη, τη Ρωσία και την Αμερική και να οδηγήσει το Δυτικό Πολιτισμό του 20ού αιώνα σε ένα από τα μεγαλύτερα εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας: το Εβραϊκό Ολοκαύτωμα που ακολούθησε την Ποντιακή και την Αρμενική Γενοκτονία. Άλλωστε, η αδιαφορία των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής για τις δύο πρώτες, οδήγησε με μαθηματικό τρόπο στην τρίτη. Άλλωστε: «ποιός θυμόταν τότε τους Αρμένιους»;

Ερμηνείες του ριζοσπαστικού ναζιστικού αντισημιτισμού και αντιδημοκρατικός λόγος

Δυστυχώς, όταν η «εν κρίση» ευρισκόμενη κοινωνία θέλει να επιρρίψει κάπου τις ευθύνες της κρίσεώς της, δεν συμβαδίζει με τη λογική. Επιλέγει το εύκολο θύμα. Και αυτό ήταν ο «ανέστιος» τότε Ισραήλ, ο οποίος παραλλήλως «είχε το θράσος» να προκόβει και να μεγαλουργεί παρά τις αντίξοες συνθήκες, την έλλειψη πατρίδας και κρατικών ερεισμάτων, παρά την εχθρότητα και τις κοινωνικές διακρίσεις! Επίσης είχε το θράσος να μην επιθυμεί να προσηλυτίσει κανέναν στο δικό του θεολογικό πιστεύω αλλά και να μην επιθυμεί να απεμπολήσει τις λαϊκο-θρησκευτικές παραδόσεις του, υιοθετώντας τις παραδόσεις των Δυτικών χωρών όπου ευρίσκετο εγκατεστημένος.

Η στάση αυτή εξελαμβάνετο ως περιφρόνηση προς την «φιλοξενούσα κοινωνία» και μοιραίως ως «μίσος» προς την κοινωνία αυτή της οποίας τις πολιτιστικές παραδόσεις δεν υιοθετείς (ως Ιουδαίος) αλλά παραλλήλως επωφελείσαι των πλουτοπαραγωγικών της δομών. Συνεπώς επιθυμείς να την ελέγξεις απολύτως για να την απομυζήσεις, εις βάρος των αυτοχθόνων, τους οποίους περιφρονείς επίσης, διότι δεν επιθυμείς να τους συμπεριλάβεις στις εθνοτικό-πολιτισμικές σου δομές. Και εφόσον δεν έχεις «εβραϊκή πατρίδα» είναι προφανές ότι θα θέλεις να «υφαρπάξεις» τη δική τους. Άρα, όπερ έδει δείξαι.

Όταν όμως δημιουργείται το Μάη του 1948 εβραϊκή εθνική εστία, κοντολογίς το Κράτος του Ισραήλ, πολλά μέλη της διεθνούς κοινότητας δεν το αναγνωρίζουν και αλλά δηλώνουν ευθέως ότι πρέπει να «διαγραφεί από τον χάρτη της Μέσης Ανατολής». Δηλαδή: δεν έχεις κράτος λαέ του Ισραήλ γι' αυτό είσαι επικίνδυνος επειδή θα υφαρπάξεις το δικό μου. Εάν πάλι αποκτήσεις

κράτος είσαι και πάλι επικίνδυνος διότι θα το χρησιμοποιήσεις ως αφετηρία για να καθυποτάξεις τον Κόσμο! Και πάλιν ο παραληρηματικός λόγος!

Πέραν όμως όλου αυτού του προφανούς παραλογισμού πρέπει να υπογραμμισθεί ότι ο Ναζισμός δεν ήταν ένα απλό πολιτικό κίνημα. Εκτός από τα καθαρώς θρησκευτικού τύπου νεο-παγανιστικά του στοιχεία, αλλά και εδραιωμένος πάνω σε αυτά, αποτελούσε «αντιπολιτισμό» και συνειδητό «αντι-ουμανισμό». Ως τέτοιος, χρειαζόταν απολύτως την ενσαρκωμένη εικόνα του Κακού, το οποίο είχε τα χαρακτηριστικά του «Ιουδαιο-χριστιανισμού» και όχι απλώς του Ιουδαϊσμού, ο οποίος φυσικά ως Μητέρα ενσάρκωνε εύκολα το Γενεσιουργό Κακό.

Τυπολογική ταυτότητα του αντισημιτικού φαινομένου του Ναζισμού

Σημειωτέον ότι ο Χίτλερ ουδένα άλλον εξετίμησε και ανεγνώρισε τόσο όσο τον Ντήτριχ Έκχαρτ, ενώ είναι γνωστή η εκτίμηση με την οποία διά βίου περιέβαλλε τον Άλφρεντ Ρόζενμπεργκ. Πράγματι, το πρώτο - μέχρι σήμερα τουλάχιστον - αποδεδειγμένο ιδιόχειρο έγγραφο του Χίτλερ, μια επιστολή του προς κάποιον Gemlich, την οποία συνέταξε ως υπεύθυνος Διαφώτισεως του Γερμανικού Στρατού στις 16 του Σεπτεμβρίου του 1919 (προ, ακόμη, της εντάξεώς του στο νεοσύστατο Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα), βρίθκει Αντισημιτισμού: Ο Εβραϊσμός χαρακτηρίζεται από τον χορό του περί τον χρυσό μόσχο, είναι ο εκφραστής του Μαμμωνισμού, θεωρείται το «φυλετικό καρκίνωμα των λαών». Είναι ασφαλώς ενδιαφέρον, σε σχέση με τα μεταγενέστερα, το ότι ο άσημος τότε ακόμη αυστριακός δεκανέας γράφει ότι, καθήκον μιας Νέας Γερμανικής Κυβερνήσεως και τελικός σκοπός της, δεν μπορεί παρά να είναι «*ανεπιστρεπτί η απομάκρυνση των Εβραίων*», με την επεξηγηματική προσθήκη ότι «*οι Εβραίοι είναι η κινητήριος δύναμη της Επαναστάσεως*».

Ήδη, λοιπόν, σε ένα τόσο πρώιμο στάδιο, βλέπουμε να έχει επιτευχθεί η συγκρότηση του ιδεολογικού πυρήνα του ναζιστικού φαινομένου με κεντρική, εν προκειμένω, τη θέση του *Ριζοσπαστικού Αντισημιτισμού*. Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί η ποιοτική διαφοροποίηση του ναζιστικού Αντισημιτισμού, που προδήλως τελεί υπό την επιρροή των συγχρόνων ρευμάτων του Κοινωνικού Δαρβινισμού, του Επιστημονισμού κ.λπ.,

από την «παραδοσιακή», ούτως ειπείν, αντι-ιουδαϊκή προκατάληψη που απέρριψε από θρησκευτικές δοξασίες και προκαταλήψεις. Άλλωστε, εχθρός του Ναζισμού ήταν και ο *Ιουδαιοχριστιανισμός* στο σύνολό του.

Είναι λοιπόν προφανές ότι στο σύγχρονο ολοκληρωτικό -συνειδητά και δεδηλωμένα- αντιδημοκρατικό πολιτικό λόγο, απαιτείται το στοιχείο του *Ριζοσπαστικού Αντισημιτισμού ναζιστικού τύπου* για να ολοκληρωθεί η, εύληπτη στις «εν κρίση» ευρισκόμενες κοινωνίες, εικόνα του Απόλυτου Κακού, για το οποίο «φυσικά» δεν ευθύνεται η κυρίαρχη εθνότητα αλλά το «εβραϊκό δηλητήριο που ρέει στις φλέβες του νοσούντος εθνικού σώματος»...

Και φυσικά δεν αρκεί ο αντισημιτισμός. Χρειάζεται και ο αντικομμουνισμός για να συμπληρωθεί, με ορατό στις μεγάλες «εν κρίση» μάζες, το πάζλ του Απόλυτου Κακού.

Γιατί, όμως, επέμεινε και ενέμεινε εις πείσμα των ανωτέρω, ο Αδόλφος Χίτλερ στο γνώριμο σχήμα περί «*Εβραϊκού Μπολσεβικισμού*» (*jüdischer Bolschewismus*) και περί «*εβραϊκής μπολσεβικικής δικτατορίας του αίματος*» (*jüdisch-bolschewistische Blutdiktatur*), που απειλούσε, κατά την αντίληψή του, τη Γερμανία και την Ευρώπη ολόκληρη; Και γιατί δεν ακολούθησε τον δρόμο άλλων φασιστικών ή αυταρχικών κινημάτων και ιδεολογιών του Μεσοπολέμου, όπου ο Αντισημιτισμός είχε δευτερεύουσα μόνο θέση (όρα τον ιταλικό Φασισμό του Μουσσολίνι, τον ισπανικό Φαλαγγισμό του Φράνκο ή το πορτογαλικό «Νέο Κράτος» του Σαλαζάρ) – ή δεν είχε καθόλου θέση (βλέπε την περίπτωση του Ι. Μεταξά, θερμού φίλου και υποστηρικτή των Ελλήνων Εβραίων).

Συναφώς, τίθεται και το ερώτημα γιατί δεν προτάχθηκε ως κυρίαρχο το αίτημα της ανάθεωρσης των Συνθηκών Ειρήνης του 1919-20 (που παρέμενε, σε κάθε περίπτωση, κεντρικό στοιχείο όχι μόνο του πολιτικού προγράμματος του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος αλλά σχεδόν όλων των πολιτικο-ιδεολογικών χώρων της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, συμπεριλαμβανομένου του Κ.Κ. Γερμανίας). Ή γιατί ακόμα και αυτό το φαινομενικά κυρίαρχο στοιχείο του *Αντικομμουνισμού* υπεχώρησε μπροστά στο στοιχείο του *Αντισημιτισμού*.

Αντισημιτισμός: ισχυρότερος και του αντικομμουνισμού στη ναζιστική αντίληψη

Μια απόπειρα ερμηνείας μπορεί να είναι το γεγονός ότι ο *Αντισημιτισμός*, νοούμενος ιδίως υπό τη ριζοσπαστική εκδοχή που προσλαμβάνει στο ναζιστικό φαντασιακό «όλον», ήταν μία *συνολική* και *συνάμα ολιστική* ερμηνεία, ήταν ένα κλειδί το οποίο εγγυάτο μια εξαιρετική, ασυνήθη, *συγκεκριμενοποίηση στερεοτυπικής μορφής* χάρις στην ακόλουθη σύνθεση: Ο «Εβραίος» αναγόταν στην κύρια και πρώτη αιτία της ήττας, της πτώσεως, της εσωτερικής διχόνοιας της Γερμανίας – εν τω μεταξύ δε, και του Παγκοσμίου Οικονομικού Κραχ, με όλες τις δεινές επιπτώσεις για την καθημερινότητα εκατομμυρίων πενομένων ανθρώπων. Την εξήγηση τη δίδουν οι ίδιοι οι λόγοι του Αδόλφου Χίτλερ σε πολυάριθμες συζητήσεις του με ξένους διπλωμάτες, πολιτικούς και στρατιωτικούς ιθύνοντες ή στις αναρίθμητες εμπιστευτικές συζητήσεις με τους εταίρους του. Στις 17 Φεβρουαρίου 1942, διαγενομένης μιας συζήτησής με τους ομοτραπέζους του στο Αρχηγείο του, μεταξύ των οποίων και ο Heinrich Himmler, ο Χίτλερ απεφάνθη τα ακόλουθα: «*Το φαινόμενο της αρχαιότητας, η παρακμή του Αρχαίου Κόσμου, ήταν η κινητοποίηση του όχλου υπό το σύνθημα του Χριστιανισμού. Εν προκειμένω, αυτός ο όρος είχε τόσο λίγο να κάμει με τη Θρησκεία, όσο και ο Μαρξιστικός Σοσιαλισμός με την επίλυση του Κοινωνικού Ζητήματος. Χρειάστηκε 1400 χρόνια ο Χριστιανισμός μέχρις ότου αναπτυχθεί στην τελευταία του κτηνώδη μορφή (Σ.Σ.: εννοεί τον Κομμουνισμό). Γι' αυτό δεν επιτρέπεται να πούμε ότι ο Μπολσεβικισμός έχει ήδη κατανικηθεί. Όσο όμως ριζικότερα εκδιωχθούν οι Εβραίοι, τόσο συντομότερα θα έχουμε αντιμετωπίσει την απειλή. Ο Εβραίος είναι ο καταλύτης, γύρω από τον οποίο ανάβει το εύφλεκτο υλικό. Ένας λαός ο οποίος δεν έχει καθόλου Εβραίους επιστρέφει στη φυσική τάξη*».

Μόνο εάν μελετήσει κανείς εις βάθος αυτές τις αναφορές, μπορεί να αντιληφθεί την *αιτία* της χιτλερικής στάσεως. Το εξόχως σημαντικό στην περίπτωση μας είναι ότι αυτό το οποίο ο Χίτλερ ονομάζει εν προκειμένω «Εβραίος», δεν είναι στην πραγματικότητα τίποτε άλλο από την *προσωποποίηση* του

συνόλου της σκέψεως του 19^{ου} αιώνα -και όχι μόνον-, τη σύνθεση λόγω της αναπτυσσόμενης γνώσης για τον κόσμο και τον άνθρωπο, την ελευθερία του προσώπου και του πολίτη, τη χειραφέτηση από προνεωτερικά, προ-πολιτικά, προ-αστικά δεσμά κάθε είδους και μορφής. Για το Χίτλερ «ο Βίος» (Leben) ταυτίζεται αξιωματικά με τη «φυσική τάξη» (natürliche Ordnung), νοουμένης ως τοιαύτης μιας κοινωνικής δομής αγροτοπολεμιστών. Αυτή η κοινωνική δομή αγροτοπολεμιστών υφίσταται πλέον, σύμφωνα με τα όσα ο ίδιος εκμυστηρεύεται στους συνδαιτυμόνες του, μόνον στη σύγχρονη του Ιαπωνία. Απ' εναντίας, στην Ευρώπη η δομή αυτή έπεσε θύμα της «ειρηνιστικής ουτοπίας του Ιουδαίοχριστιανισμού» και, εν συνεχεία, της ραγδαίας αστικοποίησης και της συνακόλουθης εξάπλωσης του Φιλελευθερισμού. Στην πραγματικότητα, δηλαδή, στον πυρήνα της ναζιστικής ιδεολογίας συναντούμε την αναμέτρηση όχι με τον Μπολσεβικισμό ως τέτοιο, αλλά την αναμέτρηση με αυτό το οποίο στα γερμανικά αποδίδεται ως «*Intellektualisierung der Welt*» και το οποίο θα μπορούσαμε να μεταφράσουμε στα ελληνικά ως «κατίσχυση του διανοουμένου στοιχείου στον κόσμο». Φρικτότατον έγκλημα, κατά τη ναζιστική αντίληψη!

Κατά τη ναζιστική προσέγγιση, ο Εβραϊσμός, ως εθνοπολιτισμική οντότητα της Γραφής, φέρει τεράστια, αν όχι και την πρωτίστη, «ευθύνη» ακριβώς γι' αυτό το φαινόμενο της κατισχύσεως του διανοουμένου στοιχείου στον κόσμο και της συναφούς χειραφετήσεως του ανθρώπου από τα δεσμά του. Εκείνο το οποίο, μεταξύ πολλών άλλων, δεν ήθελε ή δεν μπορούσε να αντιληφθεί ο Χίτλερ ήταν ότι το φαινόμενο αυτό δεν αποτελεί αιτία αλλά σύμπτωμα. Για έναν άνθρωπο που απεχθανόταν βαθύτατα το φαινόμενο της προϊούσας διανοητικής χειραφέτησης του ανθρώπου και ο οποίος αναζητούσε εύκολες και λαϊκίστικες συνταγές για την αντιστροφή αυτής της αποδεσμευτικής-απελευθερωτικής πορείας του ανθρώπινου γένους, το συμπέρασμα ήταν ότι η επιδιωκόμενη Αναθεώρηση / Αναστροφή της Ιστορίας - και της Φιλοσοφίας της Ιστορίας - και η αποκατάσταση της Φυσικής Τάξεως (όπως την εννοούσε ο ναζισμός) «προϋπέθετε», σε τελική ανάλυση, την εξόντωση του «Εβραίου» ως εκφραστή και ενσάρκωτή όλων εκείνων που «απειλούσαν» αυτή τη φαντασιακή ναζιστική «Φυσική Τάξη».

Επίμετρο

Τελειώνοντας, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι το στοιχείο του «ανέστιου λαού» που χαρακτήριζε το εβραϊκό έθνος πριν το 1948, στη σημερινή αντισημιτική πολεμική έρχεται να αντικατασταθεί με την εικόνα ενός «κράτους-ληστή» που δημιουργήθηκε «πάνω στις στάχτες ενός άλλου έθνους». Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι για να καταφέρει ο «διεθνής σιωνισμός» να συνεχίσει την «υφαρπαγή των εδαφών του διωχθέντος έθνους», μετέρχεται τις πάσης φύσεως μηχανορραφίες εις βάρος όλων των υπολοίπων λαών του κόσμου!

Σημειωτέον ότι τα εδάφη του κράτους του Ισραήλ δεν είναι ούτε πετρελαιοφόρα, ούτε γόνιμα, ούτε διαθέτουν σπάνια πολύτιμα μέταλλα, απλώς κρύβουν την αγωνία του εβραϊκού έθνους να αποδείξει ότι έχει ιστορικά αποδεδειγμένες ρίζες σε κάποιο κομμάτι γης στην ταλαίπωρη τούτη γωνιά του κόσμου.

Και αν ακόμη η ιστορικότητα των ριζών του Ισραήλ ανάγεται συμφώνως με κάποιους στη σφαίρα του «μύθου» των Ιερών του Γραφών, οι Ισραηλινοί -αλλά και οι απανταχού στον κόσμο και πάσης υπηκοότητας ισραηλίτες- αποδίδουν μεγίστη σημασία σε αυτήν την «αφήγηση». Δεν ξεχνούν ότι η απουσία του εδαφικού διακυβεύματος (του Κράτους δηλαδή) αυτής της ιουδαϊκής «αφήγησης» οδήγησε το έθνος τους από την περιπλάνηση στην Έρημο του Σινά, στους θαλάμους των ναζιστικών κρεματορίων. Μαζί με κάποιον άλλον, επίσης «ανέστιο», «περιπλάνωμένο» και «παράσιτο» λαό: τους Τσιγγάνους. Εδώ, στη χώρα μας αντιθέτως, εκδηλώνονται συγκεκριμένες τάσεις αποδομήσεως και «λειάνσεως» των «εθνικών αφηγήσεων», φαινόμενο άκρως ενδιαφέρον στην ιστορική συγκυρία που διαγούμε...

Εν πάση περιπτώσει, μπορεί η Ελλάδα να αναγνώρισε το Κράτος του Ισραήλ το 1990, επί κυβερνήσεως Κ. Μητσοτάκη ενώ η Τουρκία το 1948, δηλαδή άμα τη ιδρύσει του, αλλά το γεγονός παραμένει: Ο λαός του Ισραήλ έχει πλέον δικό του Κράτος και εάν διαφωνούμε με κάποιες πολιτικές του μπορούμε να προσφέρουμε και στις δύο πλευρές τις καλές μας υπηρεσίες ώστε η κατάσταση αυτή να αλλάξει επί τα βελτίω. Οι πάσης φύσεως κραυγές είναι άχρηστες, αναποτελεσματικές και επιζήμιες.

[Ο κ. Ι. Θ. Μάζης, είναι Καθηγητής του Ιονίου Πανεπιστημίου]

Η «εισόδος» της οδού Καρμπολά από την οδό Τσοτίσα, 2001.

Αριστερά, οι σωζόμενες προπολεμικές οικοδομές με αριθμηση 1 και 3. Πίσω από το φωτογράφο βρίσκονται τα «παλιατζήδικα», το «μπίτ παζάρ» της Θεσσαλονίκης

Η οικοδομή στην Καρμπολά 6, η μόνη σωζόμενη από τις προπολεμικές πολυκατοικίες στη νότια πλευρά του δρόμου. Έτσι ήταν οι κατοικίες των «κεκοιμημένων» Εβραίων της Καρμπολά

Εβραίοι κεκοιμημένοι της οδού Καρμπολά

Του ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΡΑΤΖΟΓΛΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΟΔΟΣ ΚΑΡΜΠΟΛΑ

Στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, λίγο πιο πάνω από την πλατεία Αριστοτέλους, ξεκινώντας από τη βόρεια πλευρά της οδού Εγνατίας, το πολεοδομικό σχέδιο του Ernest Hebrard άφηνε μια τεράστια κενή πλατεία όπου προβλεπόταν η ανέγερση των Δικαστηρίων της πόλης, εξ ου και η ονομασία της περιοχής σε «Πλατεία Δικαστηρίων». ¹ Όταν ξεκίνησαν οι σχετικές εκχωματώσεις, το 1966, ανακαλύφθηκε ένα μεγάλο τμήμα της Ρωμαϊκής Αγοράς της Θεσσαλονίκης και αποκαλύφθηκαν τμήματα από το Ρωμαϊκό Ωδείο και άλλα κτίσματα. Στην αριστερή πλευρά της παλιάς Πλατείας Δικαστηρίων ή σήμερα της ανασκαφής της Ρωμαϊκής Αγοράς, βρίσκεται ένας μικρός δρόμος, η οδός Καρμπολά, που αποτελεί για μένα το γενέθλιο δρόμο.

Η οδός Καρμπολά στη Θεσσαλονίκη είναι ένας μικρός όρομος μήκους περίπου εκατό μέτρων, πολύ κοντά στα ονομαζόμενα «παλιατζήδικα», δηλαδή το «μπίτ παζάρ»

της πόλης. Έχει πέντε πολυκατοικίες στη βόρεια πλευρά του (τη γωνιακή με την οδό Τσοτίσα που έχει αριθμηση 1, άλλες τρεις ενδιάμεσα με αριθμηση 3, 5 και 7 και τη γωνιακή με τη Μακεδονικής Αμύνης με αριθμηση 9, (όπου και μεγάλωσα) και έξι επίσης πολυκατοικίες από τη νότια πλευρά του δρόμου (με αριθμηση 2, 4, 6, 8, 10 και 12). Σύνολο, 11 πολυκατοικίες, που πριν έρθει η «αντιπαροχή» ήταν συνήθως τετραώροφες ή το πολύ πενταώροφες. Οι κατοικίες αυτές ήταν, όπως λέγαμε «προπολεμικές», δηλαδή χτίστηκαν (μετά την πυρκαγιά του 1917) μεταξύ του 1928 και του 1938 και είχαν συνήθως δύο με τρία διαμερίσματα σε κάθε όροφο. Συνεπώς στην Καρμπολά θα πρέπει να διαμένανε τότε 120-150 οικογένειες. Θυμάμαι πολλές φυσιογνωμίες της γειτονιάς: άνθρωποι συμμαζεμένοι, μάλλον φτωχικοί, μικρούπλληλοι-μικρομαγαζάτορες και βιοπαλαιστές που τα βγάζαν πέρα δύσκολα αλλά ευπρεπείς και οι περισσότεροι φαινομενικά δεξιοί.

Ήμουν κάτοικος της οδού Καρμπολά από το 1946 μέχρι το 1958 και δεν είχα ούτε καν την υποψία ότι στο δρόμο αυτό, κατοικούσαν πριν τρία μόλις χρόνια πριν εγκατασταθεί η οικογένειά μου, **αρκετές οικογένειες Εβραίων** που ξεκληρίστηκαν στα Στρατόπεδα. Κανένας τα χρόνια εκείνα δεν μου είχε μιλήσει γι αυτό, γονείς ή φίλοι ή συγκατοίκοι, κανένας **μέχρι τώρα** δεν μου είχε πει τίποτα. Την αποκάλυψη αυτή μου την έκανε ο Κατάλογος των Κεκοιμημένων

¹ Βλέπε Ρυμοτομικό Σχέδιο της Θεσσαλονίκης, αντίγραφο του J. Cohen από το Ρυμοτομικό Σχέδιο του H. Hebrard "Salonique, Plan general de la ville avec les extensions futures" (1921), δημοσιευμένο στο βιβλίο του Ν.Κ. Μουτσόπουλου «Η Άνω πόλη της Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη 1997, όπου το αριστερό μέρος της πλατείας εμφανίζεται να προορίζεται για την ανέγερση του λιμαρχείου και δεξιά του Μεγάρου των Δικαστηρίων.

της Θεσσαλονίκης (όπως αμέσως τον ονόμασα) που βρήκα στη σελίδα του Διαδικτύου του Sephardic House, ενός οργανισμού για την προαγωγή του Σεφαρδίτικου πολιτισμού που εδρεύει στη Νέα Υόρκη κι επιβεβαίωσα την εγκυρότητά του από την Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσ/κης.

ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ ΚΕΚΟΙΜΗΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΚΑΡΜΠΟΛΑ

Έμαθα λοιπόν από κει, ότι στην Καρμπολά που πέρασα τα πρώτα παιδικά μου χρόνια, κατοικούσαν πριν από το Ολοκαύτωμα αρκετοί Εβραίοι. Ο κατάλογος αναφέρει **33 κεκοιμημένους** που κατοικούσαν το 1943 στην Καρμπολά και στην Μακεδονικής Αμύνης.

Είναι οι παρακάτω:

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ	ΕΠΩΝΥΜΟ	ΟΝΟΜΑ	ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΡΟΣ
ΚΑΡΜΠΟΛΑ 5	ΜΠΕΝΣΟΥΣΑΝ	ΔΑΥΙΔ	του ΜΩΥΣΗ
	ΜΠΕΝΣΟΥΣΑΝ	ΜΠΕΡΤΑ	
	ΜΠΕΝΣΟΥΣΑΝ	ΜΩΥΣΗΣ	του ΔΑΥΙΔ
	ΜΠΕΝΣΟΥΣΑΝ	ΠΑΛΟΜΠΑ	
	ΜΠΕΝΣΟΥΣΑΝ	ΠΩΛΕΤΤΑ	του ΜΩΥΣΗ
Σημ. η Μπενσουσάν Ρόζα του Σολομών έμενε Μακ. Αμύνης 3			
ΚΑΡΜΠΟΛΑ 5	ΣΑΡΦΑΤΗ	ΑΛΒΕΡΤΟΣ	του ΜΑΡΚΟΥ
	ΣΑΡΦΑΤΗ	ΕΥΓΕΝΗ	του ΜΑΡΚΟΥ
	ΣΑΡΦΑΤΗ	ΜΑΡΚΟΣ	του ΙΑΚΩΒ
	ΣΑΡΦΑΤΗ	ΝΙΣΣΗΜ	του ΜΑΡΚΟΥ
ΚΑΡΜΠΟΛΑ 7	ΤΟΡΡΕΣ	ΕΣΤΕΡ	
	ΤΟΡΡΕΣ	ΜΠΟΧΩΡ	του ΑΛΒΕΡΤΟΥ
	ΤΟΡΡΕΣ	ΣΟΥΖΕΤ	του ΜΠΟΧΩΡ
	ΤΟΡΡΕΣ	ΦΡΙΝΤΑ	του ΜΠΟΧΩΡ
ΚΑΡΜΠΟΛΑ 4	ΤΣΙΜΙΝΟ	ΡΑΣΕΛ	
	ΤΣΙΜΙΝΟ	ΣΤΕΛΛΑ	
ΚΑΡΜΠΟΛΑ 10	ΚΟΕΝ	ΖΑΚ	του ΙΣΑΑΚ
	ΚΟΕΝ	ΙΣΑΑΚ	του ΙΑΚΩΒ
ΚΑΡΜΠΟΛΑ 12	ΓΙΟΝΑ	ΑΒΡΑΑΜ	του ΙΑΚΩΒ
	ΓΙΟΝΑ	ΑΝΝΟΥΛΑ	του ΑΒΡΑΑΜ
	ΓΙΟΝΑ	ΓΑΒΡΙΗΛ	του ΑΒΡΑΑΜ
	ΓΙΟΝΑ	ΕΣΘΗΡ	
	ΤΣΙΜΠΡΟΥΤ	ΕΣΘΗΡ	του ΝΑΦΤΑΛΗ
	ΤΣΙΜΠΡΟΥΤ	ΖΟΖΕΦ	του ΝΑΦΤΑΛΗ
	ΤΑΜΠΩΧ	ΑΒΡΑΑΜ	του ΓΑΒΡΙΗΛ
	ΤΑΜΠΩΧ	ΕΤΤΗ	του ΑΒΡΑΑΜ
	ΤΑΜΠΩΧ	ΜΑΤΘΙΛΔΗ	του ΑΒΡΑΑΜ
	ΤΑΜΠΩΧ	ΜΠΕΝΙΚΟ	του ΑΒΡΑΑΜ
	ΤΑΜΠΩΧ	ΝΤΑΙΖΗ	του ΑΒΡΑΑΜ
	ΤΑΜΠΩΧ	ΟΒΑΔΙΑ	του ΑΒΡΑΑΜ
	ΤΑΜΠΩΧ	ΣΑΡΡΑ	του ΑΒΡΑΑΜ
	ΤΑΜΠΩΧ	ΡΙΚΕΤΤΑ	
ΚΑΡΜΠΟΛΑ Χωρίς Αριθμό	ΜΙΣΡΑΧΗ	ΤΖΟΓΙΑ	Γένος Μισραχή Χαΐμ
	ΜΙΣΡΑΧΗ	ΧΑΪΜ	του ΜΩΥΣΗ

Από τον παραπάνω πίνακα προκύπτει ότι, στην πολυκατοικία της Καρμπολά 5 μένανε δύο οικογένειες, οι Μπενσουσάν και οι Σαρφατή, στο 7 οι Τόρρες, ενώ στη «δικιά μας» πολυκατοικία, στο 9, δεν φαίνεται να κατοικούσε κανείς Ισραηλίτης- εκτός αν οι Μισραχή, που είναι δηλωμένοι απλώς ως κάτοικοι της Καρμπολά μέναν στο 9.

Από την απέναντι πλευρά του δρόμου, στο 4 μέναν οι (αδελφές?) Τσιμίνο, στο 10 ο πατέρας και γιος Κοέν, ενώ στο 12, δηλαδή απέναντί μας, μέναν οι Γιονά, οι Τσιμπρούτ και μια μεγάλη οικογένεια Ταμπώχ.

Αν μάλιστα δεχθούμε τη στατιστική αναγωγή που υπολόγισα, ότι δηλαδή ο Κατάλογος αναφέρεται στο 22,5% των συνολικώς εκτοπισθέντων, η αναφορά του Καταλόγου σε **33 κεκοιμημένους** στην οδό Καρμπολά, ίσως να σημαίνει ότι **τελικά διέμεναν πριν τον πόλεμο γύρω στους 150 συνολικά Εβραίοι** στον δρόμο αυτό, αποτελώντας το **25-30% του συνόλου των κατοίκων της γειτονιάς**, πράγμα διόλου απίθανο δεδομένου ότι η οδός βρίσκεται λίγες δεκάδες μέτρα πιο πάνω από την κατά Γ. Ιωάννου «Παλιά Οβριακή», την επί τουρκοκρατίας συνοικία Rogos.

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΑΡΜΠΟΛΑ

Εναγουρίζω στην Καρμπολά το 2001, χρόνια που φαίνονται σαν αιώνες μετά και φωτογραφίζω τα σπίτια που απομείνανε από τη λαίλεπα της ανοικοδόμησής.

Ο δρόμος εδώ και μερικά χρόνια έχει γίνει πεζόδρομος, είναι στρωμένος με πλάκες τύπου Πηλίου, στη μέση του έχει φυτά και στις δύο εισόδους του, από την Τσιτίσα και την Μακεδονικής Αμύνης διαθέτει από ένα συγκρότημα με πέτρινα παγκάκια.

Από τη βόρεια πλευρά έχει διασωθεί η οικοδομή με τον αρ. 1, στη γωνία Τσιτίσα με Καρμπολά και η οικοδομή στο 3, δίπλα της. Από τη νότια πλευρά, μόνο η οικοδομή στο 6, κλειδωμένη και ακατοίκητη. Τρεις οικοδομές από τις 11, το 27% του συνόλου, ποσοστό σχετικά “υψηλό” σε σύγκριση με άλλους δρόμους. Ίσως αυτό να οφείλεται σε διαφωνίες των κληρονόμων, ίσως σε διαφωνίες στα ποσοστά αντιπαροχής, ίσως κάποιοι κληρονόμοι να βρίσκονται ακόμη στην Αμερική ή την Αυστραλία και να μην ενδιαφέρθηκαν για να χτίσουν καινούργιες πολυκατοικίες. Ο δικός μας τοτινός ιδιοκτήτης της οικοδομής πάντως, πήρε από χρόνια την αντι-

παροχή του και στη θέση του παλιού σπιτιού που πρωτοκατοίκησα στην Καρμπολά 9, τώρα υψώνεται μια εξαόροφη πολυκατοικία.

Στις σωζόμενες σήμερα παλιές οικοδομές λοιπόν δεν κατοικούσαν Εβραίοι του Καταλόγου των Κεκοιμημένων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να κατοικούσαν κάποιοι άλλοι Εβραίοι, που δεν σώθηκε κανείς απ' την οικογένειά τους για να τους αναφέρει.

Σήμερα η Καρμπολά είναι ο δρόμος των νέων προσφύγων.

Η κύρια γλώσσα που μιλιέται είναι η Ρωσική και τα γραφεία τουρισμού που βρίσκονται εκεί είναι οι σύνδεσμοι εκείνων που τα κατάφεραν να έρθουν στην Ελλάδα μ' εκείνους που άφησαν πίσω στο Κρασνοντάρ, την Οσετία, τη Γεωργία, την Αμπχαζία και τις άλλες φτωχικές δευτερες πατρίδες τους.

Αυτοί τουλάχιστον τα κατάφεραν να γλυτώσουν.

Υ.Γ. Παλι τριγυρνώντας στο Διαδύκτιο, στον ίδιο Δικτυακό τόπο του *Sephardic House*, βρίσκω στοιχεία από ένα άρθρο του *Aure Rescanati*, βασισμένο στα μικροφίλμ του Μουσείου Ολοκαυτώματος των Η.Π.Α.

Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τα «Δελτία Εισόδου» που συνέτασσαν οι Γερμανοί για κάθε «εισερχόμενο» στο Στρατόπεδο του Auschwitz και περιείχαν προσωπικά δεδομένα των Εβραίων.

Το Δελτίο Εισόδου 10/132, λοιπόν, έχει συνταχθεί για τον **ΤΑΜΠΩΧ ΑΒΡΑΑΜ**, γιο του Γαβριήλ, ετών 47, έμπορο, ιδιοκτήτη του 20^{ου} ενός καταστήματος στην οδό Ταντάλου 43, με όνομα συζύγου Ρικέττα, και 6 παιδιά: Νταϊτζ, Ματθίλδη, Μπενίκο, Οβαδία, Έττη και Σαρρα. Διευθυνση διαμονής: Καρμπολά 12. Υπογραφή: *solitreo* (αγράμματος).

Είναι προφανές ότι το παραπάνω «Δελτίο Εισόδου στο Στρατόπεδο Auschwitz» αναφέρεται στους «απέναντί» μας Ταμπώχ, την οκταμελή οικογένεια που προανέφερα.

Οι Ταμπώχ, πατέρας, μητέρα και 6 παιδιά εισήχθησαν στο αποτρόπαιο στρατόπεδο, κατεγράφησαν με πάσαν επιμέλεια, αλλά ποτέ δεν «εξήχθησαν» για να γυρίσουν στην Καρμπολά 12 που βρισκόταν το σπίτι τους.

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΒΡΑΪΚΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ

Ασέρ Ρ. Μωυσής

Ο Θεσσαλός Ελληνο-Εβραίος διανοούμενος
Το συγγραφικό λογοτεχνικό και πνευματικό του έργο

Του ΕΣΔΡΑ Δ. ΜΩΥΣΗ

Ποτέ δεν είναι αργά για να μιλήσει κανείς για σπουδαίους ανθρώπους έστω και αν έφυγαν απ' τη ζωή πριν μερικές δεκαετίες. Αντίθετα, άνθρωποι κάποιας αξίας, είναι πάντα επίκαιροι και πάντα ανάμεσά μας. Ένας τέτοιος σπουδαίος και ξεχωριστός άνθρωπος υπήρξε ο Ασέρ Ραφαήλ Μωυσής (απλή συνωνυμία με τον γράφοντα).

Τέκνο της Θεσσαλικής γης και γόνος μεσοαστικής παραδοσιακής εβραϊκής οικογένειας, γεννήθηκε στα Τρίκαλα τον τελευταίο χρόνο του περασμένου αιώνα, δηλαδή το

1899. Πέθανε το 1975 στην Αθήνα σε ηλικία 75 χρόνων. Μοναχογιός της οικογένειας με τέσσερις όμως αδελφές οι οποίες, από σύμπτωση, όλες παντρεύτηκαν και δημιούργησαν οικογένειες στη Λάρισα. Κλώνοι αυτών των οικογενειών υπάρχουν στην πόλη μας σήμερα. Έτσι, ο Ασέρ Μωυσής μπορεί να λογίζεται και μισός Λαρισαίος καθώς λόγω των παραπάνω οικογενειακών του δεσμών, καλλιέργησε και διατήρησε, μέχρι το τέλος της ζωής του στενού φιλικούς και κοινωνικούς δεσμούς στην πόλη μας.

Έκανε τις εγκύκλιες σπουδές του στα Τρίκαλα και ακολούθη-

σε σπουδές στη νομική επιστήμη. Από τα εφηβικά του ακόμα χρόνια έδειξε τις πνευματικές του δυνατότητες και ανησυχίες. Εξέδιδε στη γενέτειρά του το εκλεκτό περιοδικό «Ισραήλ». Όταν τελείωσε τις σπουδές του, το 1923, επέλεξε τη Θεσσαλονίκη για να ασκήσει τη δικηγορία. Για έναν πρόσθετο λόγο επέλεξε τη συμπρωτεύουσα όπου υπήρχε και ήκμαζε μια μεγάλη και σπουδαία εβραϊκή κοινότητα, η μεγαλύτερη της Ελλάδας, με υποδομές τέτοιες που του έδιναν τη δυνατότητα να αναπτύξει πολύμορφο έργο. Εξελίχθηκε σε έναν διαπρεπή νομομαθή ανεβαίνοντας όλες τις βαθμίδες της δικηγορικής ιεραρχίας, μέχρι και τον τίτλο του ισόβιου δικηγόρου. Ένα από τα μελήματα του ήταν να μεταμορφώσει την εκεί εβραϊκή κοινότητα και να της μεταλαμπαδεύσει τα ιδανικά της Ελλάδας και κυρίως την ελληνική γλώσσα, της οποίας ο ίδιος ήταν δεινός χειριστής, αρχίζοντας από τους νέους. Πολύ γρήγορα ηγήθηκε της κοινότητας ως πρόεδρος της κατά τα κρίσιμα χρόνια 1936-1939 που κηρύχτηκε ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Αγωνίστηκε να προλάβει και να περισώσει, ότι ήταν δυνατό από την επερχόμενη ναζιστική λαίλαπα. Συνελήφθη από τον κατακτητή και φυλακίστηκε. Στο κελί του, μελετούσε κιάλας και σχεδίαζε την αναδιοργάνωση του Ελληνικού Εβραϊσμού μετά την κατοχή. Αποφυλακίζεται και εγκαθίσταται στην Αθήνα όπου συνεχίζει να δικηγoreί μετά την απελευθέρωση και να ασχολείται με τα προβλήματα που προέκυψαν από τον πόλεμο και να μελετά τρόπους και μεθόδους για την αναστήλωση των ερειπίων της καταστραφείσης εβραϊκής ζωής των κοινοτήτων.

Καταλαμβάνει ηγετικές θέσεις και συνεργάζεται με τους παράγο-

ντες ολόκληρου του πολιτικού φάσματος, ενώ συγχρόνως συνεχίζει το σημαντικό συγγραφικό του έργο στο οποίο θα αναφερθούμε παρακάτω.

Η μοίρα του τον προόριζε για μεγάλα πράγματα. Τον ξεχώρισε για να γίνει ο ένας που θα οδηγούσε τους πολλούς. Τέτοιος ένας αποδείχτηκε ο Ασέρ Μωυσής. Πολυγραφότατος, στέκει στην ψηλότερη βαθμίδα της συγγραφικής και πνευματικής δραστηριότητας με τις πολύμορφες εκδοτικές παρουσίες του σε κάθε μορφή της εβραϊκής και ελληνιστικής διανόησης.

Κάτοχος πολλών ξένων γλωσσών, άφησε και ένα πλούσιο μεταφραστικό έργο μεγάλων συγγραφέων. Το μεγάλο όμως όνειρό του ήταν να ανυψώσει το μορφωτικό και κυρίως το πνευματικό επίπεδο του Ελληνικού Εβραϊσμού και να συνδέσει τον ελληνικό λαό με το λαό του αναγεννηθέντος Εβραϊκού Κράτους, πράγμα που το πετυχαίνει σε μεγάλο βαθμό με το συνολικό του έργο. Επανιδρύει το φιλολογικό σύλλογο «Φίλων» και υπό την προεδρεία του, συγκεντρώνει εκεί την πνευματική ηγεσία του Εβραϊσμού της χώρας.

Με τις πρωτοβουλίες του και με τη δυναμική της έξοχης προσωπικότητάς του και τη διορατικότητά του, πέτυχε με τις επαφές του με την Ελληνική Κυβέρνηση να νομοθετήσει την ίδρυση του Κεντρικού Ισραηλτικού Συμβουλίου Ελλάδος, θεσμός πρωτοποριακός στην Ευρώπη τον οποίο ακολούθησαν και τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, ο εβραϊσμός των οποίων βγήκε επίσης κατεστραμμένος.

Υπήρξε ο δεύτερος πρόεδρος του Οργανισμού αυτού καθώς και του Οργανισμού Αποκατάστασης και Περιθάλψης Ισραηλιτών Ελλάδος, ο οποίος πάλι, με δική του πρω-

τοβουλία νομοθετήθηκε. Ο ίδιος ίδρυσε τις τεχνικές σχολές OPT για τις σπουδές των εβραιοπαίδων και επίσης το Ίδρυμα Επαγγελματικής Αποκαταστάσεως, ένα είδος Τράπεζας μη κερδοσκοπικής για την επαγγελματική αποκατάσταση των επαγγελματιών.

Πολύμορφο συνεπώς το έργο του σπουδαίου αυτού ανθρώπου. Ο Ασέρ Μωυσής διανοούμενος, λογοτέχνης, επιστήμονας, ήταν ένα τέλειο συγκέρασμα της εβραϊκής και αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας. Πάνω απ' όλα στάθηκε ένας μεγάλος δάσκαλος. Πίστευε με φανατισμό στην Ελληνο-Εβραϊκή πνευματική συγγένεια και γι' αυτό γράφει τις περίφημες «Ελληνο-Ιουδαϊκές Μελέτες» του, ένα βιβλίο μεγάλης ομολογουμένης αξίας. Κινούμενος δε, από τη διδασκαλία και από τη λατρεία του για την ελληνική γλώσσα και διανόηση, επιδίδεται στην επίμοχθη δουλειά του μεταφραστή και στη συγγραφή πνευματικών έργων ιδιαίτερης λογοτεχνικής αξίας και ωραιότητας καθώς και έμμετρες αποδόσεις κυρίως των περίφημων Ψαλμών του Δαυίδ, που ήταν το «Κύκνειο Άσμα του», όπως έλεγε. Στο έργο του αυτό αποτυπώνεται ένα κορυφαίο λογοτεχνικό και λυρικό ύφος που συγκινεί και συναρπάζει. Από τον ψαλμό μάλιστα 22 ξεχώρισε και απέδωσε τέλεια το παρακάτω δίστιχο «Ανθρώπιнос κανόνας δεν μπορεί τη ζωή να φυλάξει γιατί αργά ή γρήγορα με άλλη τη θέση του θα αλλάξει».

Το συγγραφικό έργο του Ασέρ Μωυσή χωρίζεται σε τέσσερα μέρη, το επιστημονικό, το ιστορικό, το κυρίως λογοτεχνικό και πνευματικό και το μεταφραστικό. Και στα τρία αυτά συγγραφικά είδη, άφησε αληθινά

αριστουργήματα. Εκτός από εκατοντάδες άρθρα, πραγματείες και μελέτες που δημοσίευσε, μας άφησε ως μνημεία αιώνιας κληρονομιάς, πολλά βιβλία χαρακτηριστικά της υψηλής διάνοιάς του. Το έργο του γενικά υπήρξε μεγάλο, πολύ μεγάλο και ανεκτίμητο, ώστε πολλά και όλα να οφείλουν στον Ασέρ Μωυσή, αν κι' εκείνος ένιωθε πως ο ίδιος όφειλε σε όλους και σε όλα και γι' αυτό έδωσε ασταμάτητα εκπληρώνοντας την οφειλή του αυτή στο ακέραιο.

Στα πλαίσια του μεταφραστικού του έργου, μετέφρασε στα ελληνικά το περίφημο σύγγραμμα του Λ. Πίνσκερ «**Αυτοχειραφέτηση**». Μεταφράζει επίσης στα ελληνικά και στο εβραίο-ισπανικό ιδίωμα «**Λαντίνο**» με εξαιρετική λογοτεχνική και ποιητική ωραιότητα από τα εβραϊκά, την Πασχαλινή Δίηγηση της Εξόδου «**Αγκαδά**», καθώς και το ογκώδες **Βιβλίο των Προσευχών του Κιπούρ**. Μαζί με τους **Ψαλμούς του Δαβίδ**, είναι και τα τρία έργα πρωτότυπα και μοναδικά στο είδος τους και για τη φιλοσοφική τους διάσταση και γιατί πράγματι ο Ασέρ Μωυσής ήταν ένας φιλόσοφος.

Αλλά, η προσωπικότητα για την οποία μιλάμε, δεν περιόρισε τη δράση του μόνο στον ελληνικό χώρο. Με την ίδρυση του Κράτους του Ισραήλ, του εμπιστεύονται τη θέση του πρώτου Διπλωματικού Αντιπροσώπου του νεοσύστατου κράτους στην Ελλάδα, του πρώτου πρέσβη, θέση εξαιρετικά τιμητική. Η ιδιότητα αυτή του δίνει τη δύναμη να θέσει σε εφαρμογή το όνειρό του, της προβολής και της σφυρηλάτησης των πανάρχαιων και ιστορικών δεσμών που συνδέουν τον ελληνικό λαό με τον εβραϊκό. Δικαιούταν εξ άλλου ο Ασέρ Μωυσής αυτής της τιμητικής θέσης γιατί, όλα τα χρόνια της ζωής του, από τα παιδικά

“Θα ήταν πολύ ωραίο αν τα προβλήματα του κόσμου διακανονίζονταν και λύνονταν στη βάση της λογικής, του μέτρου και της δικαιοσύνης. Αλλά οι πολιτικοί άνδρες που διευθύνουν και διακανονίζουν τις τύχες της ανθρωπότητας, δεν είναι ούτε φιλόσοφοι για να έχουν γνώμονα τη λογική, ούτε αρχιτέκτονες για να βασίζονται στο μέτρο, ούτε δικαστές για να ζυγίζουν με τη στάθμη της θέμιδας. Οι πολιτικοί άνδρες της σημερινής ανθρωπότητας, προπαντός της σημερινής, είναι ψυχροί ρεαλιστές και υπολογιστές που ανταλλάσσουν τις ηθικές αξίες με το ευτελέστερο νόμισμα”

Ασέρ Μωυσής

του ακόμα, δεν έπαψε να αγωνίζεται για τη δικαίωση του εβραϊκού λαού, να επανέλθει στην πατρογονική του εστία, αγώνας συνεχής, συνεπής με ιδεολογικό υπόβαθρο, ένας αγώνας αδιάκοπος, αφιλοκερδής και με πίστη. Στο όνειρό του αυτό να δει να πραγματοποιείται η Εθνική Αποκατάσταση του Εβραϊκού Λαού στη Γη των Προγόνων του, ύστερα μάλιστα και από το θλιβερό Ολοκαύτωμα, ανάλωσε τον εαυτό του. Χωρίς μέτρο η αγάπη του για το Ισραήλ. Δεν ήταν απλά θιασώτης, αλλά η ίδια η φωνή του η οποία υψώνονταν τολμηρά, θαρραλέα και απτόητη προς όλες τις κατευθύνσεις, για να το υπο-

στηρίξει, να το προβάλει και πολλές φορές να το προστατέψει από άδικες επιθέσεις. Αξίζει να παρατεθεί εδώ το παρακάτω απόσπασμα από την ιστορική ομιλία του στο 22^ο Παγκόσμιο Εβραϊκό Συνέδριο, που έγινε στη Βασιλεία της Ελβετίας 9-24 Δεκεμβρίου 1946, όπου αντιπροσώπευσε τον Ελληνικό Εβραϊσμό, του οποίου ήταν ηγέτης: «Θα ήταν πολύ ωραίο αν τα προβλήματα του κόσμου διακανονίζονταν και λύνονταν στη βάση της λογικής, του μέτρου και της δικαιοσύνης. Αλλά οι πολιτικοί άνδρες που διευθύνουν και διακανονίζουν τις τύχες της ανθρωπότητας, δεν είναι ούτε φιλόσοφοι για να έχουν γνώμονα τη λογική, ούτε αρχιτέκτονες για να βασίζονται στο μέτρο, ούτε δικαστές για να ζυγίζουν με τη στάθμη της θέμιδας. Οι πολιτικοί άνδρες της σημερινής ανθρωπότητας, προπαντός της σημερινής, είναι ψυχροί ρεαλιστές και υπολογιστές που ανταλλάσσουν τις ηθικές αξίες με το ευτελέστερο νόμισμα».

Υπήρξε ο Ασέρ Μωυσής αδιαφιλονίκητη ηγετική φυσιογνωμία με διεθνή ακτινοβολία και είναι ζήτημα αν ο Ελληνικός Εβραϊσμός θα αναδείξει μια ισάξια ηγετική μορφή. Υπηρέτησε τα ιδανικά του με πάθος που χαρακτηρίζει τους μεγάλους ηγέτες.

Το έργο όμως ανθρώπων που έζησαν και έδρασαν όπως ο Ασέρ Μωυσής, δεν μπορεί να αναπτυχθεί και να προβληθεί στα στενά όρια μιας μικρής ομιλίας. Μπορούμε όμως να αφήσουμε στον ιστορικό του αύριο να αναλύσει το έργο του και να μεταδώσει το πνεύμα του και τις ιδέες του στη νέα γενιά, η οποία έχει να ωφεληθεί τα μέγιστα από αυτές. Εμείς πάντως οι επιγενόμενοι του αντλήσαμε φως από τις γνώσεις του, ιδανικά από την ιδεολογία του, ενθουσιασμό από τη λογική του.

Μερικά από τα έργα του Ασέρ Μωϋσή

«15 ημέραι ανά την Εβραϊκή Παλαιστίνη» (Θεσσαλονίκη 1933, σελ. 19).

«Αι προσδοκίαι του Ισραήλ» (Αθήνα 1934 - μετάφραση εκ του Γερμανικού).

«Εισαγωγή εις το Οικογενειακόν Δίκαιον των εν Ελλάδι Ισραηλιτών» (Θεσ/νίκη, σελ. 65). Ερευνώνται οι πηγές και η ιστορία του εβραϊκού Δικαίου. Περιλαμβάνονται επίσης τα κείμενα των Ραββινικών κωδίκων.

«Η φιλία των Ελλήνων και Ισραηλιτών διά μέσου των αιώνων» (Αθήνα 1938, δεύτερη έκδοση 1953). Με βάση τα ιστορικά στοιχεία από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

«Ελληνο-Ιουδαϊκά Μελέται» (Αθήνα 1958, σελ. 139). Στοιχεία από την παλαιά και πρόσφατη ιστορία με ιδιαίτερη προσοχή στα σημεία της κοινής αναφοράς τους.

«Επίτομος ιστορία της νεοεβραϊκής λογοτεχνίας», (πρόλογος, μετάφραση και προσθήκη από τα εβραϊκά του έργου του διάσημου καθηγητή Joseph Klausner (Αθήνα 1965).

«Αρχαίαι εβραϊκαί μαρτυρίαι περί της ελληνικότητας της Μακεδονίας» (Θεσ/νίκη 1963, σελ. 23).

«Ποίον ελληνισμόν, καταπολέμησαν οι Μακκαβαίοι» (Αθήνα 1963, σελ. 11).

«Ιστορία και θρύλοι γύρω από το Τείχος των Δακρύων» (Αθήνα 1968, σελ. 23).

«Προσευχολόγιο της Ημέρας του Κιπούρ» (Αθήνα 1969, σελ. 670). Ολόκληρο το εβραϊκό κείμενο κατά το σεφαραδικό ρυθμό της Θεσσαλονίκης και παράλληλη κατά σελίδα μετάφραση εκ του εβραϊκού στη νεοελληνική γλώσσα.

«Η Πασχαλινή Διήγηση» (Αθήνα 1971, σελ. 110). Το πρωτότυπο ελληνικό κείμενο με έμμετρη μετάφραση στα νεοελληνικά και τα ισπανο-εβραϊκά. Εκτενής ιστορική και επεξηγηματική, εικονογραφημένη.

«Η ονοματολογία των Εβραίων της Ελλάδος» (Αθήνα 1973, σελ. 23). Η ιστορία, η προέλευση και η σημασία των κυρίων και οικογενειακών ονομάτων.

«Οι Ψαλμοί του Δαβίδ» (Μετάφραση από τα εβραϊκά σε έμμετρη-ποιητική απόδοση).

«Ποίηση» (Μεταφράσεις ποιημάτων των ποιητών Χ. Μπιάλικ και Γεουδά Λέϊμπ Κοέν).

[Κείμενο ομιλίας του κ. Εσδρά Μωϋσή στο 10ο Πανθεσσαλικό Λογοτεχνικό Συνέδριο, με θέμα «Η Λογοτεχνία στη Θεσσαλική Ενδοχώρα», που έγινε στη Λάρισα στις 10/3/2007].

Παροιμίες Σολομώντος και Διδαχή Αμεν-Εμ-Οπετ

Του ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΣΙΝΙΚΟΠΟΥΛΟΥ

Η αρχαία Αίγυπτος, η Μεσοποταμία και η Εγγύς Ανατολή γενικότερα, έχουν να μας επιδείξουν 40 διάφορες συλλογές Παροιμιών, διδαχών και γνωμικού λόγου, που εκτείνονται από τη ρωμαϊκή εποχή μέχρι την 3^η χιλιετία π.Χ. Ο τύπος και η μορφή τους ομοιάζει μ' αυτόν που παρουσιάζει το βιβλίο των βιβλικών Παροιμιών.

Το υλικό αυτό διδακτικής ποίησης, που έχει συγκεντρωθεί από τους αρχαιολόγους και τους λόγιους, επέτρεψε στους μελετητές να κάνουν μια ευρύτερη και ακριβέστερη θεώρηση του παροιμιακού λόγου που αποθησαυρίστηκε στο βιβλίο των Παροιμιών της Παλαιάς Διαθήκης. Για τη μελέτη της αρχαίας βαβυλωνιακής σοφίας που διαφυλάχτηκε διάσπαρτη — γραμμένη σε δεκάδες πινακίδες και λίθους —, κλασική παραμένει η εργασία του W.G. Lambert, "Babylonian Wisdom Literature" (Oxford, 1960). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο γνωμικός λόγος του Σουμέριου *Σουρρουπάκ* (3^η π.Χ. χιλιετία) και ακόμα περισσότερο του *Αχικάρ* (χρονολογείται από τον 5^ο αιώνα π.Χ.) στην αραμαϊκή γλώσσα (το υλικό του υπαινίσσεται μια προγενέστερη ασσυρο-βαβυλωνιακή προέλευση). Ο Αχικάρ, εμφανίζει σε μερικά σημεία κάποια ομοιότητα με τον παροιμιακό λόγο της Π.Δ., ιδιαίτερα στα κεφάλαια 23 και 24.

Η ανακάλυψη και η έρευνα εκατοντάδων πινακίδων από την αρχαία Ουγκαρίτ της Φοινίκης, που ανακαλύφθηκαν από το 1929 και εντεύθεν από τους Γάλλους C.F. Schaeffer και G. Chenet, κατέδειξε ότι η μετρική μορφή του παραλληλισμού των μελών που υπάρχει στις Παροιμίες, βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με τον ποιητικό ρυθμό της Ουγκαριτικής επικής φιλολογίας (έπος του Βάαλ κ.ά.). Η αριθμητική φόρμουλα X, X+1 που εμφανίζεται στις Παροιμ. 6:16-19, εμφανίζεται και σε Χαναανικά Ουγκαριτικά κείμενα που χρονολογούνται από το 14^ο π.Χ. αιώνα και εντεύθεν.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι συλλογές που προέρχονται από την Αίγυπτο. Από την αρχαία Αίγυπτο στη 2^η χιλιετία, έχουμε αξιόλογο σοφολογικό υλικό, όπως τη διδαχή του βασιλιά Meri-ka-re, του βεζήρη I'ta-hotep, του βασιλιά Amen-em-het, τη διδαχή του

Απί κ.ά. Οι συλλογές αυτές είναι γνωστές ως διδαχές (instructions) εμπεριέχουν συμβουλές, και απευθύνονται από τους συγγραφείς τους σε νεότερα άτομα που τα αποκαλούν "Υιέ μου", όπως ακριβώς γίνεται και στις εβραϊκές Παροιμίες (Σολομώντος). Για τη διδαχή και το γνωμικό λόγο του βεζήρη Πτα-χο-τέπ έγραψα ήδη στο βιβλίο μου "Φως εξ ανατολής" (Ελληνικά Γράμματα, 1996), όπου παραπέμπω και τον αναγνώστη για περισσότερες πληροφορίες.

***

Από ορισμένους μελετητές, στενές ομοιότητες έχουν επισημανθεί ανάμεσα στις Παροιμίες 22:17 - 24:22 και στο γνωμικό λόγο του Αιγύπτιου *Amen-em-opet* (Αμένοφι), ο οποίος έγραψε μια διδαχή για το γιο του, συμβουλευόντάς τον να δείχνει σεβασμό στους ηλικιωμένους και εκτίμηση στους ανθρώπους. Η διδαχή του Amen-em-opet, υιού του Kanakht, παρουσιάζει επίσης περισσότερο ενδιαφέρον, από τις άλλες Αιγυπτιακές διδαχές, γιατί διακρίνεται, για τη μικρότερη υλιστική άποψη της ζωής και την έλλειψη περιαυτολογίας.

Αυτό το γεγονός της ομοιότητας οδήγησε πρωτόπορους Αιγυπτιολόγους μελετητές, όπως τον Humbert, τον A. Ehrman κ.ά., να συμπεράνουν την εξάρτηση του γνωμικού λόγου του Εβραίου Παροιμιαστή από τον Αιγύπτιο, λόγω της εν γένει αρχαιότητας της αιγυπτιακής φιλολογίας. Ιδιαίτερη βαρύτητα για τη διαμόρφωση της γνώμης αυτής, έπαιξε το γεγονός ότι ο Adolf Ehrman υπέθεσε, ότι, στο χωρίο Παροιμ. 22:20 υπάρχει παραφθορά των λέξεων ("Και συ δε απογράψαι αυτά σεαυτώ τρισσώς" Ο'), που θα έπρεπε να μεταφραστεί ως "τρίαντα λόγοι". Και τούτο, για να συμφωνεί με τα τριάντα κεφάλαια της διδαχής του Amen-em-opet. Ορισμένες σύγχρονες μεταφράσεις, ακολουθώντας αυτήν την άποψη προχώρησαν ήδη στο να διαιρέσουν το τμήμα Παροιμίες 22:17 - 24:22 σε 30 χωρία ξεχωριστά από την κανονική διάκριση των εδαφίων, και αποδίδουν το εδ. 22:20 ως "Τριάντα ρητά με συμβουλές και γνώσεις έγραψα για σένα" (Πρβλ. τη Νέα μετάφραση της Ελληνικής βιβλικής εταιρίας 1997, καθώς και τη Good News Bible, τη New English Bible κ.ά.).

Η ερμηνεία όμως αυτή, αποδείχτηκε αργότερα εσφαλμένη και έχει εγκαταλειφθεί από τους νεότερους μελετητές. Η θεωρία της επίδρασης του Αιγυπτίου Amen-em-oret στην εβραϊκή γνωμολογία έχει επικρατήσει ανάμεσα στους λόγιους, ενώ ο Αιγυπτιολόγος E. Drioton υπήρξε απ' τους λίγους, που, στηριζόμενος σε γραμματικούς και συντακτικούς λόγους, υποστήριξε το αντίθετο. Ότι, δηλ., ο Amen-em-oret είναι βασισμένος σε αρχαία σημαντική πηγή, δοθέντος, μάλιστα, ότι οι ειδικοί δεν είναι σύμφωνοι για τη χρονολογία του γνωμικού του λόγου, που τον τοποθετούν ανάμεσα στο 1000-600 π.Χ., με περισσότερη πιθανότητα τον 7^ο-6^ο π.Χ. αιώνα (J. Pritchard, ANET, Εισαγωγή του John A. Wilson).

Ωστόσο, λεπτομερέστερη έρευνα κατέδειξε ότι η ομοιότητα αυτή είναι περιορισμένη. Εκτείνεται μόνο στο 1/3 του παραπάνω τμήματος των Παροιμιών (έχουν εντοπιστεί περί τα δέκα παράλληλα - ομοιότητες). Αυτή, μπορεί να εξηγηθεί πολύ καλύτερα με την αναγνώριση ότι το υλικό των Παροιμιών είναι αρχαιότατο και ότι τόσο αυτό, όσο και ο Αμένοφης, μπορεί να στηρίζονται σε «κοινή σημαντική πηγή», εφόσον ανάγονται στο ίδιο φιλολογικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Επί πλέον, όπως παρατήρησε ο Αιγυπτιολόγος H.W. Fairman, καθηγητής Αιγυπτιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Λίβερπουλ, το κείμενο των διδασχών του Αμενεμόπε ή Αμένοφι είναι εξαιρετικά δύσκολο, καθ' όσον χρησιμοποιούνται σ' αυτό μη Αιγυπτιακοί ιδιωτισμοί και ιδέες, καθώς επίσης γίνεται χρήση ενός ασυνήθιστου μεγάλου τμήματος σημαντικών δάνειων λέξεων. Φαίνεται λοιπόν, ότι η διδασχή του Αμενεμόπε είναι μάλλον μια μετάφραση από ένα αρχικό σημαντικό κείμενο. Αποψη που υποστήριξε σθεναρά ο R.O. Kevin με τη διατριβή του *The Wisdom of Amen-em-oret and its Possible Dependence upon the Hebrew Book of Proverbs* (Philadelphia, 1931).

Να κάποια ενδιαφέροντα παράλληλα μεταξύ παροιμιών και της διδασχής αυτής.

Πιο γλυκό είναι το ψωμί
Όταν η καρδιά είναι χαρούμενη
από τα πλούσια γεύματα μέσα στη θλίψη (Αμεν. IX, 5-8)
το ίδιο (Αμεν. XVI, 13)

“Καλύτερο ένα πιάτο
με λάχανα, αλλά με αγάπη,
παρά μόσχος καλοθρεμμένος και με μίσος”. (Παρ. 15: 17)
και

“Καλύτερα ξερό ψωμί
και κρήνη, παρά ένα σπίτι
με ψητά γεμάτα, και διχόνοια” (Παρ. 17: 2)

“Μην επικοινωνείς με μισητό άνθρωπο
Μην τον επισκέπτεσαι για συνομιλία”
μας λέει ο Αμένοφης.

(Αμεν. IX, 13 επ.)

“Μην πιάνεις φίλια με άνθρωπο που θυμώνει,
Και με άνθρωπο ευέξαπτο μη συμπορεύεσαι”
λέει ο Παροιμιαστής.

(Παροιμ. 22: 24)

“Όσον αφορά έναν γραμματέα
εξειδικευμένο στο γραφείο του,
αυτός θα γίνει άξιος να γίνει αυλικός”.

(Αμεν. XXVII, 16 επ.)

“Είδες άνθρωπο επιτηδείο
στα έργα του;
αυτός θα παρασταθεί ενώπιον βασιλέων”.

(Παροιμ. 22: 29)

“Μη μετακινείς τα διακριτικά σημεία στα όρια
της οργωμένης γης
ούτε να διεισδύσεις στα σύνορα μιας χήρας”
συμβουλεύει ο Αμένοφης

(Αμεν. VII, 12, 15)

“Να μην μετακινείς όρια παλιά
που έθεσαν οι πατέρες σου”

(Παροιμ. 22: 28)

και
“Μη μετατοπίζεις τα παλιά όρια ιδιοκτησίας
και μη καταπατείς τα χωράφια
των ορφανών”

(Παροιμ. 23: 10)

λέγουν οι Παροιμίες.

“Τα πλούτη κατασκευάζουν
για τον εαυτό τους φτερά
όπως έχουν οι χήνες
και πετούν στους ουρανούς”
σημειώνει ο Αμένοφης

(Αμεν. IX, X5)

“Μην μοχθείς ν' αποκτήσεις πλούτη...
Διότι κατασκευάζουν φτερά
σαν του αετού και πετούν
μακριά στους ουρανούς”
παρατηρεί ο Παροιμιαστής.

(Παροιμ. 23: 4)

Εδώ, θα πρέπει να σημειώσουμε ακόμη, ότι ίσως, και ο Εβραίος Παροιμιαστής σαν σοφός, θα μπορούσε να έχει επιλέξει και χρησιμοποιήσει άλλες παλαιότερες παροιμίες ή γνωμικά που κυκλοφορούσαν στην εποχή του, ως αποδεδειγμένης πρακτικής ηθικής αξίας και χρησιμότητας. Έτσι, δημιούργησε μιαν ανθολογία με “σοφά αποφθέγματα”, ξαναδουλεύοντας τα παλιά, με τη δική του προσωπική σμίλη, προσθέτοντας τις δικές του εκτεταμένες παρατηρήσεις, απόψεις και νοουθεσίες, ως άνθρωπος σοφός με θεία όμως εμπειρία. Δεν συμπεριέλαβε σ' αυτές τίποτα που δεν ευθυγραμμίζονταν με τα standards του Θεού και την ηθική του Ισραήλ. (Derek

Kinder, πρβλ. Pat and David Alexander, Proverbs, στο The Lion Handbook to the Bible, 1999).

Είναι γνωστό ακόμη, ότι διανοητές που έζησαν σε διαφορετικά μέρη της γης και σε διαφορετικές περιόδους χωρίς καμία επαφή μεταξύ τους, σε κοινά θέματα, έχουν κατά καιρούς εκφραστεί με όμοιο τρόπο και έχουν διατυπώσει γνώμες που έχουν εξαιρετική ομοιότητα. Η ομοιότητα δεν σημαίνει κατ' ανάγκην και δάνειο ή επίδραση. Γι' αυτό και νεότεροι μελετητές (Κ.Α. Kitchen, D.A. Hubbard, R.K. Harrison) έχουν καταλήξει ότι δεν υπάρχει κάποια "ειδική σχέση" μεταξύ διδασχής Αμένοφι και Παροιμιών.

Η μελετη όμως και η σύγκριση του εξωβιβλικού γνωμικού λόγου με τις Παλαιοδιαθηκικές Παροιμίες οδήγησε τους μελετητές να καταλήξουν σε ορισμένα πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα, μερικά απ' τα οποία είναι τα επόμενα:

1. Κατ' αρχάς διαπιστώθηκε ότι η βιβλική σοφολογική γραμματεία δεν είναι μια απομονωμένη φιλολογία ή φαινόμενο διδασκτικής ποίησης, αλλά μέρος μιας πλατιάς πολιτισμικής κληρονομιάς του αρχαίου κόσμου της Εγγύς Ανατολής με κοινή καταγωγή, και κοινά μορφικά στοιχεία (παράλληλισμός των μελών).

2. Οι ομοιότητες που υπάρχουν μεταξύ της σοφίας του αρχαίου ανατολικού κόσμου και της βιβλικής γνωμικής ποίησης, μαρτυρούν για την αρχαιότητα της τελευταίας. Γιατί, αν οι Βαβυλώνιοι, οι Αιγύπτιοι και οι Φοινίκες, είχαν γνωμικό λόγο που ανάγεται στη 2^η π.Χ. χιλιετία και πιο μπροστά, δεν υπάρχει λόγος ν' αρνηθούμε ότι το ίδιο συνέβαινε και με τους Εβραίους. Η ομοιότητα, ανατρέπει τον ισχυρισμό της αρνητικής κριτικής περί μεταγενέστερης τάχα εμφάνισης και ανάπτυξης της γνωμικής ισραηλιτικής σοφολογικής ποίησης, άποψη, που εξακολουθεί να διακρατείται σ' ορισμένες σχολές και θεολογικούς κύκλους.

3. Παρά τις ομοιότητες (στη μορφή και στο περιεχόμενο) που μπορούν να επισημανθούν και να υποδειχθούν ανάμεσα στο εξωβιβλικό σοφολογικό υλικό και στη βιβλική γνωμική ποίηση, υπάρχουν και σημαντικές διαφορές. Τα κείμενα της Αιγύπτου, της Μεσοποταμίας, της Ουγκαρίτ, κ.λπ. είναι *ανάμεικτες ηθικής* και καλλιεργούν την καιροσκοπία - φαινόμενο που παρατηρείται άλλωστε και στα άλλα γειτονικά με τον Ισραήλ έθνη. Στις σκέψεις του Αμέν-εμ-οπετ υπάρχουν επίσης και σκέψεις μοιρολατρίας, όπως φαίνεται από το ρητό του: «Η ώρα του ανθρώπου είναι γραμμένη από πριν» κάτι που δεν μπορεί να βρεθεί στις Παροιμίες Σολομώντος. Όπως ήδη διαπιστώσαμε, αρκετά γνωμικά ομοιάζουν με Παροιμίες και αποφθέγματα άλλων σοφών. Και, «παράλληλα», σε μερικές περιπτώσεις υπάρχουν, και με το γνωμικό λόγο της Άπω Ανατολής και ιδίως του Λάο Τσέ στο «*Ταό Τέ Κίνγκ*» (βιβλίο του λόγου και της φύσης).

Αλλά το σύνολο της ηθικής διδασχής και σοφίας της Άπω Ανατολής οδηγεί μάλλον στην αταραξία και απάθεια: «Όποιος αγγίζει κάτι, το χαλά. Όποιος κρατά κάτι το χάνει. Ο συνετός τίποτα δεν αγγίζει και τίποτα δεν χάνει. Γι' αυτό λέει ο συνετός: Δεν κάνω τίποτα» - διδάσκει ο Λάο Τσέ.

Αντίθετα, στις παλαιοδιαθηκικές παροιμίες, έμφαση δίδεται στη «θεία σοφία» ως οδό ζωής στον φόβο (σεβασμό) του Γιαχβέ, και στη θετική συμπεριφορά (εκδήλωση ευσέβειας, αγάπης, εργατικότητας κ.λπ.), για επίτευξη ευημερίας, ειρήνης, δικαιοσύνης και πληρότητας ζωής (R.N. Gordon). Η ηθική διδασχή είναι ακτιβιστική και, υψηλότατης στάθμης, εμπεριέχουσα εν σπέρματι χριστιανικές αρχές. Όπως λόγου χάριν τα λόγια που διαβάζουμε στο χωρίο Παροιμίες 25:21, 22.

«Όταν πεινάει ο εχθρός σου,
δωσ' του να φάει ψωμί
και όταν διψάει δώσ' του νερό να πιει
γιατί έτσι πάνω στο κεφάλι του
κάρβουνα του σωρεύεις αναμμένα,
και θα σε ανταμείψει ο Κύριος».

(πρβλ. Αποστόλου Παύλου Προς Ρωμαίους κεφ. 12:20)

Όλη η συλλογή των Παροιμιών έχει θρησκευτικό-παιδαγωγικό χαρακτήρα. Στη διδασχή του Αμέν-εμ-οπετ μπορεί να βρούμε την παραινέση «μη θλίβεις τον πτωχό και τον δυστυχή» (Αμέν., κεφ. 2), αλλά δεν θα βρούμε τη βιβλική αιτιολογία «Διότι ο Κύριος θα εκδικάσει την δικήν αυτού» (22:23). Όσο κι αν ψάξουμε δεν θα βρούμε παράλληλο της παραινέσεως «το όνομα του Γιαχβέ είναι πύργος οχυρός» ο δίκαιος ο καταφεύγων εις αυτόν είναι εν ασφαλεία» (18:10), ή «ο φόβος του Κυρίου είναι πηγή ζωής απομακρύνων από παγίδων θανάτου» (14:27). Και πολύ περισσότερο:

«Τον εαυτό σου μην τονε θεωρείς σοφό.

Να σέβεσαι τον Κύριο

και ν' απομακρύνεσαι απ' το κακό.

Αυτό θ' αποβεί γιατρεία στο σώμα σου...»

(Παροιμ. 7:7,8)

Ή: «ο Φόβος του Γιαχβέ είναι η αρχή της σοφίας»

(Παρ. 1:7)

Ο Θεός, και ο φόβος (η ευσέβεια) του Θεού -έκφραση που υπάρχει περίπου δεκαπέντε φορές-, βρίσκονται στην αρχή και στο τέλος σχεδόν κάθε παροιμιακής σκέψης, πράγμα βέβαια που απουσιάζει, ή εμφανίζεται ελάχιστα σε εξωβιβλικές διδασχές. Πράγματι, όπως μπορεί ν' αποδειχτεί, το βιβλίο των Παροιμιών της Παλαιάς Διαθήκης αποτελεί έναν «θρίαμβο της εμπειρικής λογικής» (Ουίλιαμ Ολμπράιτ), και λίγα βιβλία θα μπορούσαν να το ξεπεράσουν σε θέματα πρακτικής σοφίας ακόμη και την εποχή μας.

Το Διάβασμα, σε μια στιγμή καταστροφής

Του ΑΛΜΠΕΡΤΟ ΜΑΝΓΚΕΛ

Μερικά χρόνια μετά το θάνατο του Κάφκα οι Ναζί συνέλαβαν τη γυναίκα που εκείνος τόσο είχε αγαπήσει και την έστειλαν σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης. Ξαφνικά η ζωή μεταμορφώθηκε στο τελείως αντίθετο: όχι στο θάνατο, που είναι μία κατάληξη αλλά σε μία κατάσταση τρέλας, ενός κτηνώδους βασανισμού χωρίς νόημα, που είχε αρχίσει χωρίς καμμία ορατή αιτία και δεν χρειαζόταν για κανένα ορατό τέλος. Για να μπορέσει να επιζήσει μέσα σ' αυτόν τον εφιάλτη μία φίλη της Μιλένας ανακάλυψε έναν τρόπο: κατέφυγε στα βιβλία που είχε διαβάσει και που έμεναν αποθηκευμένα στη μνήμη της. Ανάμεσα στα κείμενα που υποχρεώθηκε να ξαναθυμηθεί ήταν μία μικρή ιστορία του Μαξίμ Γκόρκι «Ένας άνθρωπος γεννήθηκε».

Ήταν η ιστορία ενός νεαρού που μία μέρα, ενώ περπατούσε στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας, συνάντησε μία χωρική που βογγούσε από τους πόνους. Ήταν έγκυος και είχε εγκαταλείψει το χωριό που γεννήθηκε γιατί πενούσε. Τώρα, τρομοκρατημένη και μόνη, ήταν έτοιμη να γεννήσει. Παρά τις διαμαρτυρίες της, ο νεαρός τη βοήθησε... Έλουσε το νεογέννητο στη θάλασσα, άναψε φωτιά και έφτιαξε τσάι. Τελικά, ο νεαρός και η χωρική ακολούθησαν μία ομάδα άλλων χωρικών. Με το ένα χέρι ο νεαρός βοηθούσε τη γυναίκα και με το άλλο κρατούσε το νεογέννητο.

Για τη φίλη της Μιλένας αυτή η ιστορία μεταμορφώθηκε σε έναν παράδεισο, μία μικρή σίγουρη γωνιά όπου μπορούσε να αποσύρεται για να προστατευθεί από την καθημερινή φρίκη. Δεν έδινε σημασία στη φοβερή της κατάσταση, δεν προσπαθούσε να την ερμηνεύσει ή να την αιτιολογήσει, ούτε καν της πρόσφερε μίαν ελπίδα για το μέλλον. Απλά, υπήρχε, ως ένα σημείο ισορροπίας, υπενθυμίζοντας την ύπαρξη του φωτός σε μια στιγμή σκοτεινής καταστροφής.

Η καταστροφή, μία αλλαγή βίαιη και επαναλαμβανόμενη: Όταν οι ορδές του Κάτωνα κατέστρεψαν την Καρχηδόνα και έσπειραν αλάτι στα ερείπια. Όταν οι Βάνδαλοι το 455 μ.Χ. λεηλάτησαν τη Ρώμη και τη με-

τέτρεψαν σε ένα σωρό ερείπια. Όταν οι Σταυροφόροι, χριστιανοί Ιππότες, μπήκαν στις πόλεις της Β. Αφρικής και αφού δολοφόνησαν άντρες, γυναίκες και παιδιά, πυρπόλησαν τις βιβλιοθήκες. Όταν οι Καθολικοί βασιλείς της Ισπανίας εξόρισαν από τα εδάφη τους τους πολιτισμούς των Αράβων και των Εβραίων και ο ραββίνος του Τολέδο πέταξε τα κλειδιά της Κιβωτού στον ουρανό, βάζοντάς τα στη φύλαξη του έως ότου έρθουν καλύτερες ημέρες. Όταν ο Πιθάρρο εκτέλεσε τον φιλοξενούμενό του Αταχαουάλπα και κατέστρεψε τον πολιτισμό των Ίνκας. Όταν πουλήθηκε ο πρώτος σκλάβος στην Αμερικανική ήπειρο. Όταν οι πρώτοι ευρωπαίοι άποικοι έδωσαν, σκοπίμως, μεγάλες ποσότητες ενδυμάτων μολυσμένων από ευλογία στους ιθαγενείς αμερικανούς, γεγονός που πρέπει να θεωρηθεί ως ο πρώτος βιολογικός πόλεμος στον κόσμο. Όταν οι κάτοικοι της Χιροσίμα είδαν να ξεκολλάει το δέρμα τους κάτω από το κίτρινο νέφος που υψωνόταν στον ουρανό. Και σήμερα, όταν τα αεροπλάνα αυτοκτονίας έπεσαν στους δίδυμους πύργους στο Μανχάτταν βυθίζοντας τον κόσμο στο πένθος. Σε όλες αυτές τις καταστροφές, όπως η φίλη της Μιλένας, οι επιζώντες θα μπορούσαν να αναζητήσουν ανακούφιση σε ένα βιβλίο για να ελαφρύνουν τον πόνο τους αλλά και κάποια υποσχέση λογικής.

Για έναν αναγνώστη, θα μπορούσε να είναι μία βάσιμη δικαιολογία, ίσως η μόνη δικαιολογία για την ύπαρξη της λογοτεχνίας: να μην μας απορροφήσει απολύτως η τρέλα του κόσμου, αν και έχει εισβάλλει στα υπόγειά μας (όπως λέει ο Ματσάδο ντε Ασίζ) και έπειτα, σιγά-σιγά κυριεύσει την τραπεζαρία, το σαλόνι και ολόκληρο το σπίτι. Ο ποιητής Ιωσήφ Μπρόντσκι, όταν ήταν φυλακισμένος στη Σιβηρία, βρήκε παρηγοριά στους στίχους του Γ. Α. Ώντεν, ο Ρεϊνάλδο Αρένας κλεισμένος στα κελιά του Κάστρο κατέφυγε στην «Αινειάδα», ο Όσκαρ Γουάιλντ, μέσα στη φυλακή του Ρέντιγκ, στα λόγια του Χριστού και ο Χαρόλδο Κόντι, όταν τον βασάνιζαν οι στρατιω-

τικοί στην Αργεντινή, στα μυθιστορήματα του Ντίκενς. Όταν ο κόσμος γίνεται δύσληπτος, αναζητούμε ένα μέρος όπου η κατανόηση (ή η πίστη στην κατανόηση) έχει εκφραστεί με λόγια.

Την Τρίτη της 11ης Σεπτεμβρίου, όταν άκουσα τα απίστευτα γεγονότα, άνοιξα το βιβλίο «Αναμνήσεις πέρα από τον τάφο» του Σατωμπριάν και διάβασα τα ακόλουθα: «Θα με είχε παρασύρει η Επανάσταση, αν δεν είχε αρχίσει με δολοφονίες: Όταν είδα το πρώτο κεφάλι καρφωμένο σε μία ξιφολόγη, υποχώρησα. Ποτέ μια δολοφονία δεν θα αποτελέσει αντικείμενο θαυμασμού, ούτε μία δικαιολογία για ελευθερία. Δεν γνωρίζω τίποτα πιο χαμερπές, πιο άξιο περιφρόνησης, πιο δειλό, πιο στενόμυαλο από έναν τρομοκράτη». Μέσα από τους αιώνες ο Σατωμπριάν αναφέρεται στο δικό μου χρόνο και τόπο.

Κάθε τρομοκρατική πράξη χρειάζεται τη δική της δικαιολογία. Λένε ότι ο Ροβεσπιέρος, πριν διατάξει μία καινούργια φρικτή πράξη, συνήθιζε να ρωτάει: «Εν ονόματι τίνος;». Όμως όλα τα ανθρώπινα πλάσματα ξέρουν μέσα στον πιο μύχιο νόμο τους ότι δεν είναι δυνατό να δικαιολογήσουν καμμία τρομοκρατική πράξη. Η συνεχής σκληρότητα του κόσμου (και παρ' όλα αυτά και τα καθημερινά θαύματα της ομορφιάς, της καλοσύνης, της συμπόνιας) μας εκπλήσσουν γιατί δεν υπακούουν σε καμμία λογική. Το πρωταρχικό χαρακτηριστικό του σύμπαντος φαίνεται ότι είναι η γενναι-

οδωρία. Σε μία προσπάθεια να εξυψώσουμε τη δημιουργική πράξη όσο γίνεται περισσότερο, μακριά από τα όρια της λογικής, για να την απελευθερώσουμε από προκαταλήψεις και προϋποθέσεις ο Αντρέ Μπρετόν στο δεύτερο «Υπερρεαλιστό Μανιφέστο» του 1930 υποστήριξε σκανδαλωδώς ότι «η πλέον υπερρεαλιστική πράξη είναι να βγεις στο δρόμο με ένα πιστόλι στο χέρι και να χτυπήσεις στα τυφλά το πλήθος τόσο γρήγορα, όσο χρειάζεται για να τραβήξεις τη σκανδάλη». Αναφερόταν σε μία πράξη απολύτως φανταστική. Έγραφε σχετικά με τη λογοτεχνία. Η πραγματικότητα όμως υιοθέτησε αυτό που έγραψε.

Καταλαβαίνουμε όλα αυτά, και επίσης γνωρίζουμε τις παλιές αλήθειες: ότι η βία γεννά βία, ότι κάθε εξουσία εκμεταλλεύεται τους ανθρώπους, ότι ο φανατισμός είναι εχθρός της λογικής, ότι ποτέ ένας πόλεμος δεν είναι ένδοξος εκτός από τον πόλεμο των νικητών που πιστεύουν ότι ο Θεός είναι με το μέρος των μεγάλων στρατών και ότι όλες οι ανθρώπινες ζωές είναι πολύτιμες. Αυτό είναι η αιτία που διαβάζουμε και η αιτία για την οποία σε στιγμές δύσκολες καταφεύγουμε στα βιβλία: για να βρούμε λέξεις για όσα ήδη γνωρίζουμε.

[Ο Αλμπέρτο Μανγκέλ γεννήθηκε το 1958 στην Αργεντινή. Έχει γράψει «Μια ιστορία της ανάγνωσης», «Μαύρα νερά», «Οι θύρες του παραδείσου» κ.ά. Το παραπάνω κείμενο είναι από την «Ευθύνη» (Οκτώβριος 2004) σε μετάφραση Σ. Κουμάνταρου - Πρεβελάκη].

Θρησκεία και ενότητα

► Συνέχεια από τη σελίδα 2

τότητά του. Η κλειστότητα είναι ο φόρος της ενότητας. Όποιος θέλει ενότητα, καταβάλλει το τίμημα της κλειστότητας και έτσι εισπράττει συνέχεια και συνέπεια, δηλαδή «αγοράζει» ταυτότητα!

Η ΚΛΕΙΣΤΟΤΗΤΑ όμως είναι το «αγκάθι» κάθε θρησκείας, ιδίως στη σύγχρονη κοινωνία. Η ενότητα είναι ευπρόσδεκτη, αλλά η κλειστότητα είναι αφόρητη. Ο κύκλος καταντά κλοιός. Οι δεσμοί που ενώνουν γίνονται δεσμά που αλυσοδέουν. Ο προστάτης αναγορεύεται δυνάστης. Η παράδοση παύει να είναι παράδεισος πια! Έτσι η θρησκειοποίηση μιας κοινωνίας ακολουθείται από την εκκοσμίκευσή της, όπως η κοινωνικοποίηση κάθε ανθρώπου συνοδεύεται από την εξατομίκευσή του. Δύο δυνάμεις, η κεντρομόλος θρησκευτικότητα και η κεντρόφυγος κοσμικότητα, συναγωνίζονται και εναλλάσσονται αενάως.

ΙΔΕΩΔΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ είναι εκείνη την οποία επιλέγει ελεύθερα, συνειδητά και εκούσια κάθε μέλος της κοινωνίας μας για τον εαυτό του ανά πάσα στιγμή. Μοναδική μέριμνα του κράτους και της πολιτείας είναι να παρέχει ίσες ευκαιρίες στη θρησκευτικότητα και την κοσμικότητα επεμβαίνοντας σε μία μόνο περίπτωση: όταν απειλείται η ελευθερία του ανθρώπου.

ΑΝΩΤΕΡΗ και πολυτιμότερη από την ενότητα είναι και παραμένει πάντοτε η ελευθερία. Ανθρωπιά του ανθρώπου είναι η ελευθερία του. Γι' αυτόν τουλάχιστον τον λόγο προέχει η διαφύλαξη της ελευθερίας πιο πολύ και από τη διάσωση της ενότητας πάσης μορφής, θρησκευτικής ή μη.

[Ο κ. Μάριος Μπέγζος είναι Καθηγητής Συγκριτικής Φιλοσοφίας της Θρησκείας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών - Το παραπάνω άρθρο είναι από τα «Νέα», 4.1.2001].

Ο Ερνστ Λιτζ μαζί με τα τρία παιδιά του, την Ελσι, τον Λούντβιχ και τον Ερνστ τον Γ'. Ουδείς γνώριζε τότε ότι πίσω από την εικόνα του φιλόδοξου επιχειρηματία κρυβόταν ένας άνθρωπος που γλίτωσε δεκάδες Εβραίους από τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης

Ερνστ Λιτζ, ο ιδιοκτήτης της Leica, έσωσε δεκάδες Εβραίων

Μια νέα ζωή μέσα από τον φωτογραφικό φακό... Ένα ταξίδι επιβίωσης από τη ναζιστική Γερμανία προς τη Γη της Επαγγελίας... Η ιστορία ενός ανθρώπου που βοήθησε δεκάδες Εβραίους να γλιτώσουν από τα πογκρόμ και να μεταναστεύσουν στις ΗΠΑ. Μία ιστορία ανάλογη της λίστας του «Σίντλερ» (που έγινε και ταινία) βλέπει το φως της δημοσιότητας μόλις τώρα, μετά από περίπου επτά δεκαετίες.

Οι Financial Times αποκαλύπτουν τη συγκλονιστική ιστορία του Ερνστ Λιτζ του Β', του εργοστασιάρχη που προμήθευε τους Ναζί με τις κάμερες Leica, που παράλληλα, όμως, οδήγησε στη σωτηρία δεκάδες Εβραίους... Και για δεκαετίες, κράτησε καλά κρυμμένο το μυστικό του...

«Αυτό είναι το εργοστάσιο στο Βέτζλαρ, όπου ο Λιτζ κατασκεύασε τη Leica και εκπαιδευσε δεκάδες Εβραίους, θύματα του αντισημιτισμού», λέει ο Φρανκ Ντάμπα Σμιθ, ραββίνος σε συναγωγή του βορειοδυτικού Λονδίνου πλέον, στον συντάκτη των FT, Μαρκ Χόνινγκσμποουμ, δειχνοντας στον προβολέα το παλιό κτίριο, το οποίο (παραδόξως) παρέμεινε αλώβητο, όταν σχεδόν όλο το Βέτζλαρ ισοπεδώθηκε από τους συμμαχικούς βομβαρδισμούς.

Εν συνεχεία, εμφανίζεται η εικόνα του 40χρονου τότε Ερνστ Λιτζ με τα τρία παιδιά του. Ακολουθούν η εικόνα

ενός Εβραίου εμπόρου δημητριακών ονόματι Νείθαν Ρόζενταλ, η εικόνα του Κερτ Ρόζενμπεργκ, ενός νεαρού εκπαιδευόμενου στην εταιρεία Leica. Κοινός παρονομαστής και για τους δύο, ο Λιτζ, ο άνθρωπος που τους έδωσε μια ευκαιρία για καλύτερη ζωή. Ο Ρόζενμπεργκ εργάστηκε ως εκπαιδευόμενος στο Βέτζλαρ από το 1933 έως το 1937. Στις 28 Ιανουαρίου του 1938 επιβιβάστηκε σε ένα πλοίο με προορισμό τη Νέα Υόρκη, εφοδιασμένος με μία κάμερα Leica (αντί σκληρού νομίσματος), αλλά και μια εξασφαλισμένη θέση εργασίας στην εν λόγω εταιρεία.

Από τη Γερμανία στη Νέα Υόρκη

Και δεν ήταν ο μόνος... Δεκάδες νεαροί Εβραίοι εργάστηκαν ως εκπαιδευόμενοι στη Βέτζλαρ και μετά μετατέθηκαν στη Νέα Υόρκη, όπου εργάστηκαν στα γραφεία της εταιρείας στην Πέμπτη Λεωφόρο. Ο Λιτζ πλήρωνε τα ναύλα και οι βοηθοί του αναλάμβαναν τις συστατικές επιστολές και την έκδοση βίζας. Ο Λιτζ φέρεται να βοήθησε 41 Εβραίους να διαφύγουν των διώξεων των Ναζί τη δεκαετία του '30. Και ίσως ο αριθμός δεν πλησιάζει καν τους Εβραίους που έσωσε ο Οσκαρ Σίντλερ, το αίσθημα ηρωισμού, όμως παραμένει εξίσου αναλλοίωτο στο χρόνο... Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, η εγγονή του Λιτζ, Κορνέλια Κουν-

Η αντιφατική ιστορία της Leica

Χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο έκφρασης από φωτογράφους καθώς και από τους Ναζί για καταγραφή της Αρίας Φυλής

Η Leica υπήρξε ίσως το μεγαλύτερο επίτευγμα του 20ού αιώνα στον τομέα της φωτογραφίας. «Δημιούργημα» ενός νεαρού μηχανικού, του Όσκαρ Μπάρνακ, που ο Ερνστ Λιτς προσέελκυσε από την αντίπαλη εταιρεία του Καρλ Ζέις, η Leica συνδύασε το φακό υψηλής ευκρίνειας με την ευελιξία της φορητής κάμερας.

Πέρα όμως από εργαλείο ελεύθερης έκφρασης για πολλούς φωτογράφους, χρησιμοποιήθηκε από τους Ναζί ως εργαλείο καταγραφής της ανωτερότητας της Αρίας Φυλής και εξευτελισμού των Εβραίων.

Το 1939, ο υπουργός Προπαγάνδας του Χίτλερ, Γιόσεφ Γκέμπελ απέστειλε ομάδες εφοδιασμένες με Leica να καταγράψουν την κατάρπωση των Εβραίων στο γκέτο της Βαρσοβίας.

Πλοήγηση ρουκετών

Στη δεκαετία του '30, ο Λιτς προμήθευε το στρατό με Leicas και κατασκεύαζε το σύστημα πλοήγησης των ρουκετών V-2.

Το 1942, οι Ναζί υποχρέωσαν εκατοντάδες γυναίκες από την Ουκρανία να εργαστούν ως σκλάβες στο Βέτζλαρ. Και αυτός ήταν ο λόγος που το 1998, επιζήσαντες του Ολοκαυτώματος κατέθεσαν μηνύσεις εναντίον γερμανικών εταιρειών, όπως η Siemens, η Daimler-Benz και η Leica.

Και μολονότι οι κατηγορίες κατά της Leica δεν αποδείχτηκαν ποτέ, η γερμανική κυβέρνηση και 100 εταιρείες (μεταξύ των οποίων και η Leica) συμφώνησαν να καταβάλουν αποζημιώσεις ύψους 7,5 δισ. δολαρίων.

Λιτς, έλαβε το Βραβείο θάρρους εκ μέρους του παππού της. Για τον Κερτ Ρόζενμπεργκ, για τον Πολ Ρόζενταλ, το γιο του Εβραίου Νείθαν Ρόζενταλ που έθεσε υπό την προστασία του ο Λιτς όταν ο πατέρας του παραπονέθηκε ότι ο γιος του έπεφτε θύμα αντισημιτικής συμπεριφοράς στο σχολείο.

Για τον Χένρι Ενφιλντ, τον έμπορο που τον Αύγουστο του 1938 (τρεις μήνες πριν από τη Νύχτα των Κρυστάλλων) πλησίασε τον Λιτς ζητώντας τη βοήθειά του. Λίγες μέρες αργότερα, η οικογένεια Ενφιλντ βρισκόταν στη Νέα Υόρκη, με συστατικές επιστολές που είχαν την υπογραφή του Αλφρεντ Τουρκ, διευθυντή πωλήσεων της Leica.

Τραγική ειρωνεία; Η Leica (η πρώτη φορητή κάμερα υψηλής ποιότητας) αποτέλεσε όργανο προπαγάνδας των Ναζί. Ο Λιτς προμήθευε το στρατό με κάμερες, ενώ το 1939, το χιτλερικό καθεστώς απέστειλε στο γκέτο της Βαρσοβίας ομάδες εφοδιασμένες με Leica να καταγράφουν τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης των Εβραίων.

Ο πραγματικός Λιτς

Ηταν η κάμερα που χρησιμοποιούσαν οι Ναζί για να αποθανατίσουν εικόνες της... Αρίας Φυλής. Το 1998, επιζήσαντες του Ολοκαυτώματος κατηγόρησαν για δουλεμπόριο γερμανικές εταιρείες -μεταξύ αυτών και τη Leica-, κερδίζοντας αποζημιώσεις 7,5 δισ. δολαρίων. Επιπλέον, ο Λιτς, σημαίνον στέλεχος του γερμανικού Δημοκρατικού Κόμματος πριν από τον πόλεμο εντάχθηκε στους Ναζί το 1942. Ήταν, λοιπόν, ο Λιτς ένας κερδοσκόπος, με μοναδικό κίνητρο το προσωπικό συμφέρον; Ή μήπως υποχρεώθηκε να συμμαχήσει με τον «εχθρό» για να προστατεύσει δεκάδες αθώους; Έγγραφα που ήρθαν στην επιφάνεια πολλά χρόνια μετά δείχνουν ότι μόνο όταν οι Ναζί απείλησαν να απολύσουν το διοικητικό προσωπικό και να αναλάβουν τον έλεγχο της εταιρείας, ο Λιτς δέχτηκε να ενταχθεί στο κόμμα, προκειμένου να «αποφευχθεί το χειρότερο σενάριο», όπως ο ίδιος το έθεσε...

Ίσως, λοιπόν, η απάντηση κρύβεται στην επιστολή που απέστειλε το 1947 ο Ρόσενταλ στον Λιτς, ευχαριστώντας τον για όσα έκανε για την οικογένειά του. Ίσως κρύβεται στην ίδια την κόρη του Λιτς, την Ελσι, που συνέχισε το έργο του, πληρώνοντας βαρύ το τίμημα όταν συνελήφθη και βασανίστηκε από τη Γκεστάπο. Ίσως πάλι βρίσκεται στα λόγια του Σμιθ: «Ενα από τα σημάδια των αληθινών αλτρουιστών είναι ότι δεν διακηρύσσουν τα έργα τους. Και ο Ερνστ Λιτς πίστευε ότι απλώς έκανε αυτό που θα έκανε οποιοσδήποτε έντιμος άνθρωπος στη θέση του»...

[Ημερησία, 10.2.2007]

Βιβλίο

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ –
ΑΛΚΗ ΡΗΓΟΥ (επιμ.):
**Αουσβιτς - Το γεγονός
και η μνήμη του**
(Καστανιώτης, Αθήνα 2007)

Ο συλλογικός αυτός τόμος αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον έργο για τη γενοκτονία των Εβραίων της Ευρώπης από το Γ' Ράιχ. Μέσα από

διαφορετικά πρίσματα οι δέκα μελετητές πραγματεύονται το μείζον αυτό ιστορικό γεγονός και τις επιπτώσεις του. Ο ναζισμός και οι ερμηνείες του (Δ. Παπαδημητρίου), ο ρατσισμός και η γενοκτονία (Π. Χαρτοκόλλης), οι τραυματικές εμπειρίες των θυμάτων (Α. Ασέρ), ο αντισημιτισμός (Β. Γεωργιάδου, Θ. Λίποβατς), η συγκρότηση της μνήμης της εβραϊκής γενοκτονίας (Ο. Βαρών - Βασάρ, Α. Ρήγος) αποτελούν ευρύτερα προβλήματα που θίγονται με γνώση και ευαισθησία από τους Έλληνες συγγραφείς. Παράλληλα, η ελληνική εμπειρία: η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης, η ιστορία και η τύχη της (Δ. Δώδος, Ρ. Μόλχο), τα ελληνικά Μέσα Επικοινωνίας και η γενοκτονία (Ν. Βουλέλης), η σχετική συζήτηση στη χώρα μας και η ενσωμάτωση των Εβραίων στην εθνική συλλογική μνήμη. Συνολικά πρόκειται για έναν τόμο που αναδεικνύει το γεγονός στις πολλαπλές διαστάσεις του, συνδέει την ελληνική με την ευρωπαϊκή βιβλιογραφία και κινείται με αποφασιστικότητα ανάμεσα στο χθες και στο σήμερα.

ΝΙΚΙ ΕΙΔΕΝΕΙΡ (επιμ.):
**Die Sonnenblumen der Juden
Τα Ηλιοτρόπια των Εβραίων**

Το θέμα της Ανθολογίας είναι «Λογοτεχνικές αναφορές στους Εβραίους» όπως εμφανίζονται σε κείμενα διάφορων λογοτεχνικών ειδών: μυθιστόρημα, διήγημα, ποίηση. Γνωστοί και λιγότερο γνωστοί Έλληνες συγγραφείς, Εβραίοι και μη, ευαισθητοποιημένοι από την τραγική μοίρα των Εβραίων στον ελληνικό, αλλά και διεθνή χώρο, πριν και κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επεξεργάζονται λογοτεχνικά προσωπικές ή φανταστικές εμπειρίες καθώς και τα συναισθήματά τους.

Στην προσπάθεια να αποδοθεί μια γενικότερη εικόνα της λογοτεχνικής παρουσίας των Εβραίων στην Ελλάδα, το βιβλίο χωρίζεται σε τρία μεγάλα κεφάλαια, αντικατοπτρίζοντας χαρακτηριστικές ιστορικές τομές και στιγμές της ζωής τους στις μεγαλουπόλεις, αλλά και στην επαρχία: πριν το Ολοκαύτωμα, στη διάρκεια του και μετά. Οι συγγραφείς, σοβαρά, με συμπάθεια αλλά και κάποτε με χιούμορ, περιγράφουν γλαφυρά στιγμιότυπα από την καθημερινότητα των ηρώων τους.

Το βιβλίο έχει ως εισαγωγή δύο ιστορικά κείμενα των Χρήστου Ζαφείρη και Μάνουελ Γκόγκκου και έναν επίλογο του Αναστάση Βιστωνίτη σαν απολογισμό μιας εποχής.

Η έκδοση έγινε με την φιλική υποστήριξη του Ιδρύματος Kunststiftung NRW.

ΜΑΝΩΛΗ ΠΡΑΤΕΙΚΑ:
Η Κατοχή και η Αθήνα
(Πάτρα, 2007)

Η σύντομη αλλά περιεκτική εργασία του Μ. Πράτεικα (φιλολογικό ψευδώνυμο του Μαργαρίτη Παπαδόπουλου), α-

ναφέρεται στην Αθήνα κατά την περίοδο της Κατοχής και είναι, όπως ο ίδιος σημειώνει, μια εκ βαθέων διήγηση για την πείνα, το κρύο, το φόβο εκείνης της περιόδου. Δεν πρόκειται για ιστορική μελέτη. Είναι μια κατάθεση ψυχής, έκφραση υποκειμενικών βιωμάτων, που, έτσι όπως κατατίθενται, περιλαμβάνουν αντικειμενικό κι ωφέλιμο χαρακτήρα.

ΕΛΠΙΔΟΦΟΡΟΥ ΙΝΤΖΕΜΠΕΛΗ:
Σταθμός Ζωή
(Στοχαστής, Αθήνα 2007)

Διηγείσαι με ιστορίες, βιώματα και στιγμιότυπα της ζωής των οποίων οι ήρωες είναι άνθρωποι της καθημερινής ζωής. Από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο κάθε άνθρωπος, άλλοτε ως θύτης, άλλοτε ως θύμα ή κι ως απλός θεατής των όσων συμβαίνουν γύρω του. Γραμμένα με ύφος ενεργό, με κοφτή δυνατή φράση, με εικόνες ζωντανές. Ιστορίες που αποτυπώνονται στον αναγνώστη.

Η Ανθολογία εντάσσεται στο πλαίσιο της ευρύτερης προσπάθειας του Συλλόγου να αναδείξει και να ενισχύσει τη δημιουργική έκφραση των δικηγόρων - μελών του στο χώρο της τέχνης και του πολιτισμού. Στόχος είναι η προβολή και ανάδειξη των καλλιτεχνικών ανησυχιών και ταλέντων των δικηγόρων δημιουργών. Την έκδοση έχει επιμεληθεί ειδική επιτροπή μελών της Επιτροπής Πολιτισμού του Δ.Σ.Θ.

Το βιβλίο φιλοξενεί τις λογοτεχνικές αναζητήσεις 35 δικηγόρων - μελών του Δ.Σ.Θ., οι οποίοι επιλέγουν ανάμεσα στα λογοτεχνικά είδη της ποίησης, του δοκιμίου και του διηγήματος, για να καταθέσουν τις ανησυχίες και τις ευαισθησίες τους με το προσωπικό τους ύφος.

ΒΑΣΙΛΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ:

Οι παίκτες

(Βιβλιωπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2007)

Στο μυθιστόρημα αυτό διαπλέκονται η πολιτική με τις προσωπικές ιστορίες, πραγματικά πρόσωπα με φανταστικά, γεγονότα με δημιουργήματα της φαντασίας. Από τις σελίδες του περνάνε συμβάντα του 20ού αιώνα που καταλήγουν στις ισορροπίες του πυρηνικού ολέθρου. Η μυθιστορία, που διαδραματίζεται στην Ελλάδα, την Ευρώπη και την Αμερική, ξετυλίγει τους πρώτους μήνες της Κατοχής στη Βόρεια Ελλάδα, τον εκεί κόσμο των καπνεμπόρων που κυριαρχούσαν στον εμπορικό τομέα, καθώς επίσης κέντρα σχεδιασμού μυστικών πολεμικών επιχειρήσεων.

Τα αρχεία του Μπαντ Αρολσεν (Εσση, Γερμανία)

Στο εξώφυλλο του προηγούμενου τεύχους (211 - Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2007) του περιοδικού μας, δημοσιεύτηκε φωτογραφία από τα Αρχεία για το Ολοκαύτωμα Μπαντ Αρολσεν (Bad Arolsen), που βρίσκεται στην Εσση - Γερμανία.

Έπειτα από 60 χρόνια στο σκοτάδι, τα μακάβρια, απόρρητα ως σήμερα, αρχεία τα οποία συντηρούσαν οι ναζιστές για τα εκατομμύρια των θυμάτων τους

σε όλη την Ευρώπη δόθηκαν στη δημοσιότητα. Στην άσημη ως πρόσφατα κωμόπολη Μπαντ Αρόλζεν βρίσκονται, σε ράφια μήκους 27 χιλιομέτρων, παντός είδους έγγραφα των ναζιστικών στρατιωτικών διοικήσεων στα οποία περιλαμβάνονται φρικιαστικές λεπτομέρειες για εκτελέσεις και βασανιστήρια, καθώς επίσης και για εκείνους που συνεργάστηκαν με το κατοχικό καθεστώς. Σύμφωνα με όλες τις εκτιμήσεις, στα αρχεία περιλαμβάνονται περίπου 47 εκατομμύρια έγγραφα των κατά τόπους ναζιστικών διοικήσεων σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Γερμανία, η Γαλλία, η Πολωνία, το Βέλγιο και η Ολλανδία. Συνολικά περιλαμβάνονται η καθημερινότητα, η ζωή και ο θάνατος 17,5 εκατομμυρίων θυμάτων του Ναζισμού. (Η περίφημη «λίστα του Σίντλερ» είναι ένα από τα εκατομμύρια έγγραφα του Μπαντ Αρόλζεν).

Διευκρινίζεται ότι τα στοιχεία αυτά τα είχαν συγκεντρώσει οι ίδιοι οι χιτλερικοί.

Η Ελλάδα —μαζί με τη Γερμανία, το Βέλγιο, τη Γαλλία, τη Μ. Βρεταννία, το Ισραήλ, την Ιταλία, το Λουξεμβούργο, τις Κάτω Χώρες, την Πολωνία και τις ΗΠΑ— είναι μεταξύ των χωρών που μετέχουν στην Επιτροπή για τα Αρχεία.

Οι Εβραίοι στους πολέμους του Ελληνισμού

Σε συμπλήρωση δημοσιεύματος με τον παρακάτω τίτλο, που δημοσιεύτηκε επίσης στο τεύχος 211 του περιοδικού μας, αναγνώστης μας έστειλε άρθρο του Γ. Καρατσιώλη (Εφημερίδα «Καιροί» της Βέροιας, 26.10.2007) με τίτλο «Οι νεκροί του 1940 στη Βέροια», όπου μεταξύ των 38 νεκρών οπλιτών της περιοχής αναφέρονται οι ομόθηρσκοι:

Μορδοχαΐ Μωύς του Μαρταχά. Γεννήθηκε στην Βέροια το 1904. Του 90ού Σ.Π. Πέθανε στο Σ3 Στρατιωτικό Νοσοκομείο Διακομιδής στις 24.1.1941.

Μορδοχαΐ Ρουμπέν του Ραφαήλ. Γεννήθηκε στην Βέροια το 1909. Ήταν στο 16ο Σ.Π. και πέθανε στο Α' Ορεινό Χειρουργείο στις 27.1.1941.

Μπενρουμπή Αβράμ του Ρουμπέν. Γεννήθηκε το 1907. Του 90ού Σ.Π. Φονεύθηκε στο Ύψωμα Μπρέγκου Γλούλει στις 30.1.1941.

"CHRONIKA"

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852

e-mail: hhkis@ath.forthnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 212, vol. 30

November - December 2007

✓ In his study on the subject **Religion and Unity**, Professor Marios Begjos examines the relationship between man and the divine. He makes a point that "religion and unity are synonyms. It relates the divine to the human, it unites man to his fellow man, it unifies the material to the spiritual, it unites the soul to the body, it refers the visible to the invisible. Unity, being the main idea of religion, involves a double consequence, positive and negative".

✓ Professor I. Mazis examines anti-Semitism since the beginning of the 20th century, and especially the position of Nazism against the Jews; he emphasizes that for the Nazis, **anti-Semitism was stronger than anti-Communism**, which Hitler supposedly wanted to fight. For the Nazis the Jew expressed and represented all those elements which threatened the Nazi "order" of things.

✓ Before the War many Jewish families lived on **Karbola Street in Thessaloniki**, and they perished during the Holocaust. G. Karatzoglou gives the names of 33 Jews who lived on this street in 1943.

✓ In the series Greek Jewish personalities of the 20th century **Asher Moissis (1899-1975)** appears. Asher Moissis had become leader of the Greek Jewry in the period after the Holocaust. He was president of Jewish organizations, the first diplomatic representative of the newly founded State of Israel in Greece, but above all he wrote many books introducing Jewish thought to the Greek public and therefore saving prayers, traditions and the history of Jewish religion.

✓ In his study, Dimitris Tsiniopoulos compares **Solomon's Jewish proverbs to the texts of the**

Egyptian Amen-Em-Opet, presenting the similarities between the wisdom of the Ancient Eastern World and the biblical poetry of mottos.

✓ Titled **Reading in a moment of destruction** Alberto Mangel refers to the story of a woman who lived in concentration camps and reacted by bringing back to her memory texts from books she had read.

✓ **Ernest Litz** is the owner of the photographic company Leica. In the 1930's he helped 41 Jews escape the Nazi persecution.

✓ The issue closes with book reviews.

Front cover: Jewish captives are shown in this ancient Egyptian painting.

Translated from Greek by: *Rebecca S. Camhi-Nachmia*

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ:

ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ:

Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Ε. ΜΩΨΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ:

Βουλής 36 • 105 57 ΑΘΗΝΑ Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@ath.forthnet.gr

Internet site: <http://www.kis.gr>

Κωδικός εντύπου: 3502

Τα ευνούγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συγγραφέων τους.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Διανέμεται δωρεάν

Gold Eurobank MasterCard

Μία ανεκτίμητη συλλογή ολοκληρώνεται!

Τρεις κάρτες MasterCard, μία επιλογή: Eurobank

 210-95 55 555

